

Ante Cukrov

Poreč

UDK 37(497.5-3 Istra) "1910/1945"
37:32(497.5-3 Istra) "1910/1945"

Primljeno: 2004. godine
Izvorni znanstveni članak

HRVATSKO ŠKOLSTVO U ISTRI 1943.-1945.¹

II. DIO

Po okupaciji Istre 1918. godine fašistička je Italija u vrlo kratkom vremenu u potpunosti uništila hrvatsko školstvo u Istri: škole su zatvorene ili pretvorene u talijanske, učitelji raseljeni, jezik zabranjen. Cilj je bio Istru pretvoriti u talijansku pokrajinu asimilirajući stanovništvo i brišući svaki trag postojanja hrvatskog naroda na ovom prostoru. No usporedo s jačanjem Narodno oslobodilačkog pokreta (NOP) u Istri otvara se na oslobođenom teritoriju niz narodnih hrvatskih osnovnih škola, ali i učiteljskih tečajeva, prvih oblika obrazovanja učitelja. Konac Drugog svjetskog rata i priključenje matici zemlji Istra je na školskom planu spremno dočekala. Osim u gradu Puli s okolicom, gdje je do 1947. godine ostala saveznička vojna uprava, u cijeloj Istri školstvo je sastavni dio školskog sustava Hrvatske.

Ključne riječi: povijest školstva, talijanizacija, Istra, 1910. do 1945. godine

II. Preporod

Nacionalno porobljavanje istarskih Hrvata započelo je zabranom hrvatske škole, pa će upravo njeno oživljavanje Hrvati Istre doživjeti kao prvi opipljivi znak nacionalnog oslobođenja. Stoga će se i u uvjetima oružane borbe, u izuzetno teškim sigurnosnim i materijalnim prilikama² svaki trenutak iskoristiti za uspostavu škole na vlastitom jeziku, premda nije bilo ni knjiga ni učitelja, a ni obrazovanih ljudi uopće koji bi se mogli prihvatiti tog zadatka. Stoga nije čudno što narod na seoskim skupovima traži načina kako da ponovno oživi svoje školstvo i što seoski Narodno-oslobodilački odbori (NOO-i) započinju samoinicijativno s otvaranjem hrvatskih škola kao najvidnijom manifestacijom početka nacionalnog oslobođenja.³

¹ Zbog dužine cjelokupnog teksta članak *Hrvatsko školstvo u Istri 1943. - 1945.* objavljeno je u dva dijela. Prvi dio objavljen je u *Analima za povijest odgoja*, Vol 3.

² Dobar dio onovremenih službenih dokumenata o prosvjetnom radu i otvaranju i djelovanju hrvatskih škola, danas pohranjenih u Državnom arhivu u Pazinu, Povijesnom muzeju Istre u Puli (dalje PMI), odnosno u Hrvatskom školskom muzeju u Zagrebu (dalje HŠM), odnose se na snabdijevanje, bilo hranom, bilo obucom ili odjećom, bilo raznim didaktičkim sredstvima ili pisankama.

³ Tone Crnbori, *Preporod hrvatskog školstva u Istri u NOB* (dalje *Preporod*), Zagreb 1963., str. 24.

Premda je cijelo ovo razdoblje vremenski kratko, ipak u tom vremenu razlikujemo tri perioda:

1. razdoblje od organizacije prvih hrvatskih partizanskih škola do II. zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) u Plaškom;
2. vrijeme od II. zasjedanja ZAVNOH-a do konačnog oslobođenja 1945.;
3. razdoblje dvovlašća: školstvo u oslobođenoj Istri 1945.

1. Od organizacije prvih hrvatskih partizanskih škola do II. zasjedanja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) u Plaškom

Želja za otvaranjem vlastite škole prisutna je među hrvatskim življem Istre još od dvadesetih godina XIX. stoljeća, da bi potkraj onog i početkom XX. stoljeća borba za hrvatsku školu činila glavninu političke borbe istarskih narodnih prvaka. Škole su se postupno otvarale u svim prostorima Istre unatoč otporima prvenstveno talijanske liberalne gospode u porečkom Saboru. Fašizam je, međutim, grubo zaustavio ovaj stogodišnji proces. Stoga je narodni ustanak u Istri, podjednako Hrvata i Talijana, koji se razbuktao tijekom 1943., a posebno nakon bezuvjetne kapitulacije Italije 8. rujna 1943.⁴ i Pazinskih odluka od 25. rujna 1943. o priključenju Istre Hrvatskoj, otvorio nove mogućnosti stvaranja vlastite škole koje se nisu smjele propustiti. Tomu posebno pogoduju dva čimbenika: vertikalna organizacijska veza općestarskog ustanka s oslobodilačkim pokretom u ostaloj Hrvatskoj, posebno nakon stvaranja Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) te organizacija narodno-oslobodilačkih odbora (NOO) od mjesnih do Pokrajinskog na oslobođenom teritoriju kao osnovnih oblika narodne vlasti. Upravo jednoobraznost i jedinstvo narodnog ustanka u Istri i Hrvatskoj u najgorim povijesnim uvjetima najbolji je izraz stoljetnog nastojanja istarskog čovjeka ka zajedništvu s ostatkom hrvatskog nacionalnog teritorija.

Razdoblje partizanskih škola

S obzirom na geografske uvjete NOO u Istri, koji će u djelokrugu svoga djelovanja raditi i na otvaranju prvih oblika obrazovnog rada tamo gdje to sigurnosne prilike dozvoljavaju, organizirani su najprije na prostoru istarskog Krasa. Stoga se prvi oblici partizanskih škola i otvaraju uglavnom na Krasu. Pomoć u organizaciji pružat će Operativni štab za Istru. Učitelje u ovim prvim rudimentarnim oblicima škola, dok se koliko-toliko ne srede prosvjetne prilike, imenuju NOO-i među pismenim seljacima koji su svojevremeno završili bilo pokrajinsku hrvatsku bilo Družbinu školu, a kad nije bilo ni takvih, sami su odbornici preuzimali funkciju učitelja. Zadatak postavljanja učitelja kasnije će preuzeti Prosvjetni odjel Oblasnog NOO-a koji djeluje po nalogu ZAVNOH-a.

Prva ovakva partizanska škola otvorena je tijekom prosinca 1943. godine u planinskom selu Brgudac podno Učke. Za učitelja je mjesni NOO postavio seljaka Ivana Brajkovića koji je svojevremeno u vrijeme Austrije završio osnovnu školu na hrvat-

⁴ Italija je potpisala bezuvjetnu kapitulaciju još 3. rujna 1943., ali je objavljena 8. rujna.

skom jeziku. Brajković je uspio sačuvati Početnicu i Nazorovu čitanku za treći razred iz 1913. godine, inače pisanu za hrvatske škole u Istri, koje je sam nekada koristio. Tu prvu školu, kako navodi Crnbori, pohađao je 51 učenik. Brajković je bio toliko predan poslu da je, sjećajući se valjda svog školovanja, izradio priručno računalo za što su mu umjesto kuglica poslužile borove šiške.

Tijekom prosinca otvora se i u Prapoćama, također na Krasu, škola s 43 učenika. Nastavu su izvodili Katica i Jakov Šverko, ona domaćica, a on poljoprivrednik. Školu pohađa 43 učenika.

Slijedi potom škola u Vranji, ondje gdje je 1921. umjesto hrvatske škole otvorena talijanska, na zahtjev stanovništva, kako je to volio reći Cottone. Više je nego očito da ni on ni službena talijanska politika nisu bili u pravu: kad je mogao izraziti svoju volju, narod je izabrao hrvatsku školu. Kako nije bilo kvalificiranog učitelja, nastavu je izvodio seljak Anton Tončinić, a u školu su upisana sva djeca bez obzira na uzrast.

U selu Račja Vas škola je otvorena u siječnju 1944. godine. Imala je 77 učenika pa se radilo u dvije smjene. Učitelja nije bilo, pa su se tog posla prihvatili Antun Medica, Rude Črnac i Dragutin Medica, sva trojica odbornici NOO-a i sva trojica seljaci. U školi će kasnije raditi i Ana Poropat, omladinka. Ova će škola ostati otvorena do veljače 1945. kad je neprijatelj ušao u selo i tu ostao do kraja rata, a pri povlačenju pred neprijateljem poginule su tri učenice škole: Ana Cerin, Milka i Elma Črnac.

U Rašporu je 5. prosinca 1943. otvorena škola koja je radila sve do 8. kolovoza sljedeće godine i škola je s najdužim djelovanjem tijekom rata. Ovdje je “učiteljica” bila Marija Božić, a školu je pohađalo 14 učenika.

Škola u Račicama⁵ ima 37 učenika, vodi je Milica Širola. Kako su Račice bile izložene čestim upadima neprijatelja, škola je preseljena u obližnju šumu Grič.

Na ovom su prostoru potkraj 1943. i početkom 1944. otvorene još škole u Brestu, Podgaćama, Cunju, Kotlima, Mlunu, Bregima, Pregari i Črnici.

Neke su od njih radile dugo vrijeme.

Sav ovaj prosvjetni rad odvijao se u vrijeme kad su se, nakon žestoke njemačke ofenzive početkom listopada 1943., prilike donekle smirile i njemačke okupacijske snage uglavnom povukle u garnizone po većim mjestima i gradićima Istre. Rad je organiziran na oslobođenom i poluoslobođenom prostoru u pauzama između borbenih akcija. Nastavni plan nije postojao, a da i jest, nije bilo stručnog pedagoškog osoblja koje bi ga provodilo, niti je bilo osoblja koje bi bar donekle koordiniralo i usmjeravalo rad ovih škola. Knjiga također nije bilo, pa su korištene one iz vremena prije I. svjetskog rata koje je narod uspio sačuvati unatoč brojnim premetačinama tijekom fašističkog razdoblja. Posebno je bila popularna Nazorova čitanka iz 1913. godine, neznatno dopunjena 1917., koja je svojevrjemenom i pisana za istarsku djecu. Nastava se svodila na čitanje i prepričavanje uz nešto računa te pjevanje borbenih pjesama. U oslobodilačkom zanosu borbe za vlastitu školu mnogi su od ovih seljaka-nastavnika svojski pri-

⁵ Za ovu školu te škole u Pregari, Črnici i Brestu Ivan Grah, istraživač povijesti crkve u Istri, arhivar i svećenik, pozivajući se na zapisnik Prosvjetne konferencije od 22. veljače 1944., navodi da su ih vodili hrvatski svećenici. Vidi: Ivan Grah, *Istarska crkva u ratnom vihoru*, IKD Juraj Dobrila, Pazin 1998., str. 139.

onuli zadatku i marom uspjeli barem ublažiti veliki nedostatak stručnog znanja. Tako, primjerice, imamo i slučajeve da pojedini “učitelji” primjenjuju i neku vrstu pismenog ocjenjivanja - zabilješki o napredovanju učenika. Tako “učitelj” Šverko u Podgaćama ocjenjuje “uči se baš dobro” ili “uči se povoljno i časno” i to potvrđuje i brojčanim ocjenama 1, odnosno 2 (odličan, odnosno vrlo dobar).⁶

2. Od Plaškog do konačnog oslobođenja ili razdoblje učiteljskih tečajeva

Otvorena je prva hrvatska škola.

Unatoč svim nastojanjima i dobronamjernosti sav rad u ovim obrazovnim oblicima, bez programske okosnice i suvislog plana kako za otvaranje škola tako i za rad u njima, ipak je stihijski i uglavnom prepušten dovrtljivosti seoskih “učitelja” i NOO. Prekretnicu čini II. zasjedanje ZAVNOH-a održano u Plaškom u Lici u listopadu 1943.

Nakon kapitulacije Italije ZAVNOH upućuje u Istru Jakova Blaževića sa zadatkom prisustvovanja prvom sastanku Pokrajinskog NOO za Istru u Pazinu 25. rujna 1943. Po povratku Blažević je izvijestio o pazinskim odlukama i želji Istrana za svojom školom. ZAVNOH je prihvatio Pazinske rujanske odluke po kojima se *Istra priključuje matici zemlji i proglašava ujedinjenje s ostalom našom hrvatskom braćom*.⁷ Iz toga će proizići i zadaci ZAVNOH-a: *Posebnu pažnju moramo posvetiti Istri gdje je naš narod pod fašističkom čizmom u mnogome zaboravio svoj jezik. Stoga moramo onamo prebaciti što veći broj prosvjetnih radnika, pa smo već za te krajeve odredili izvjestan broj učitelja. Uz stručne prosvjetne radnike moći ćemo organizirati prosvjetni rad po cijeloj oslobođenoj teritoriji*.⁸ Istra je, zajedno s ostalim krajevima zemlje, uključena u prosvjetni sustav ZAVNOH-a, čiji će prosvjetni odjel početi s izravnim akcijama: skupljaju se knjige za Istru, izrađuje se nastavni plan kako za redovnu školu tako i za tečajeve za odrasle, šalju okružnice kao i u ostala područja Hrvatske, od vojnih i političkih vlasti traže se izvješća o stanju na području prosvjete kako bi se rad mogao planirati itd. ZAVNOH šalje u Istru i svog posebnog izaslanika učitelja Martina Pušteka, člana Prosvjetnog odjela ZAVNOH-a, kako bi proučio prosvjetne prilike i izravno pomogao u prosvjetnim akcijama. Izvješće ZAVNOH-u šalje i Vlado Hreljanović, pročelnik prosvjetnog odjela Pokrajinskog NOO za Istru koji je u međuvremenu organiziran. Na temelju Puštekova i Hreljanovićeve izvješća ZAVNOH u Istru šalje osobu na stalan rad. Bio je to Antun Host, učitelj, rodom s Kastavštine, koji je u Istru stigao početkom veljače 1944. Postavljen je za prosvjetnog referenta okruga Buzet. Hostov dolazak predstavlja početak planskog, sistematskog i stručnog prosvjetnog rada u Istri u ratnom periodu. Trebao je prikupiti podatke potrebne za otvaranje škola, organizirati konferencije prosvjetnih povjerenika i prosvjetnih radnika i dr., drugim riječima, trebao je, u skladu s političkom situacijom i organizacijom narodne vlasti, organizirati istarsko školstvo.⁹

⁶ Vidi više u T. Crnobori, *Preporod*, nav. dj., 23-30.

⁷ *Istra i Slovensko primorje*, urednik Juraj Hrženjak (dalje: *Istra i Primorje*), Beograd 1952., str. 302.

⁸ Isto, str. 304, govor dr. Paje Gregorića na II. zasjedanju ZAVNOH-a.

⁹ Dražen Vlahov, *Dokumenti za povijest partizanskog školstva u Istri*, *Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 24/1981. i 25/1982 (dalje: Vlahov, *Dokumenti*), str. 45.

Ubrzo po dolasku u Istru, već 16. veljače 1944. Host organizira sastanak roditelja djece školskih obveznika iz sela u okolici Sv. Donata na Buzeštini. Vrlo su interesantna opažanja samog Hosta. U bilješkama s konferencije Host piše: *Stanovnici, roditelji djece, koji su u velikom broju prisustvovali konferenciji pokazali su veliku volju za otvaranje škole, a s druge strane strah od blizine neprijatelja i posljedica koje bi mogle u vezi s time nastati. Definitivno nije ništa odlučeno, već je to pitanje ostalo otvoreno za 20. o.mj.* (podcrtao A. C.) *Mišljenja sam: za sada još ni u jednom mjestu ne otvarati pučke škole sa redovitom obukom po nastavnom planu. Razlozi: 1. Uzeti u obzir strah roditelja bez obzira bio on opravdan ili ne, 2. što nema stalno oslobođenog teritorija i što za svako selo postoji mogućnost čestih upada neprijatelja koji bi ometao rad, 3. dolazak proljeća a time i poljski radovi...* Host objektivno sagledava stanje i predlaže: *N.O.P. (Narodno-oslobodilački pokret, A. C.) je još mlad u Istri pa treba najprije razviti sistematski rad antifašističkih organizacija AFŽ i USAOH-a (Antifašistički front žena, Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske, A. C.) te polit. radnika u vezi sa prosvj. radnicima, koji se nalaze na terenu. Ovi treba da su usko povezani...* Predlaže 1. *Prikupiti podatke o svim licima koji bi se mogli upotrijebiti za prosvjetni rad na selu..., 2. Prikupljati podatke o zgradama kako školskim tako i privatnim gdje se prije obučavalo i gdje bi se moglo obučavati..., 3. Prikupiti točan broj sve djece..., 4. Prikupiti točan broj svih starijih koje treba naučiti hrvatski jezik..., 5. Prikupiti materijal za pisanje i nastavna sredstva...* Host drži da o problemima treba obavijestiti viši NOO i ZAVNOH.¹⁰

Host, dakle, smatra da jednostavno još ne postoje objektivni uvjeti za rad škole, jer niti je politička situacija zrela, niti se raspolaže potrebnim podacima o mogućem broju učenika, niti postoji raspoloživi učiteljski kadar, a ni materijalni uvjeti nisu takvi da bi mogli osigurati neometan rad škola.

Unatoč tomu, 20. veljače 1944. godine u Sv. Donatu kraj Buzeta otvorena je prva škola. U ime Prosvjetnog odjela Oblasnog NOO-a za Istru otvorio ju je sam Host. Bila je to ne samo prva hrvatska škola u Istri nakon prekida uslijed fašističke okupacije, već prva hrvatska škola uopće u povijesti Istre koju će otvoriti službena hrvatska vlast. Ostaje, međutim, nejasno kako je bilo moguće otvoriti školu budući da sastanak roditelja, prema Hostovim riječima, nije donio konkretan zaključak o otvaranju škole, a k tome je Host, kao osoba izravno od političkih vlasti zadužena za njezino otvaranje, iznio niz razloga protiv otvaranja škole u tom trenutku. Iz dostupne dokumentacije nije moguće dati suvisli odgovor, pa će biti najvjerojatnije da se nije moglo suprotstaviti volji naroda koji je jedva dočekao svoju školu pa makar i u uvjetima koji su postojali.

Razdoblje učiteljskih tečajeva i prva hrvatska početnica

Ovu će tvrdnju potkrijepiti daljnji događaji. Naime, dva dana kasnije, 22. veljače 1944. održana je u Medveji kod Vrha na Buzeštini okružna prosvjetna konferencija koju su vodili Host i Vlado Hreljanović, pročelnik Prosvjetnog odjela Oblasnog NOO-a,

¹⁰ Vidi: *Opažanje-referat* Antona Hosta od 18. veljače 1944., bez broja. HŠM, R 4326/IV.

a prisustvovali su joj pročelnici prosvjetnih odjela kotarskih NOO-a Buzeta, Kastva, Lovrana i Motovuna.

Problemi sadržani u Hostovim sumnjama predloženi su na konferenciji i postali dio njezinih zaključaka koji će imati dalekosežne posljedice za daljnji razvoj školstva u Istri (usporedi s Hostovim prijedlozima): *...započeti s obučavanjem i upoznavanjem hrvatskog jezika na tečajevima za djecu i omladinu, i to prvenstveno u kotarima Buzet, Kras i Motovun; polaznike učiteljskog kursa, koji treba početi što prije, po završetku tečaja uputiti na rad po školama u navedenim kotarima; pristupiti sakupljanju podataka o školama i školskom materijalu; izvršiti popis djece od 7 do 11 godina po školskim općinama, a posebno djece od 12 do 15 godina; školama u Kastvu i Lovranu, otvorenim od strane neprijatelja,¹¹ spriječiti daljnji rad, a nastavnike rasporediti po Istri; sav*

¹¹ Pod ovim pojmom treba podrazumijevati svu aktivnost na otvaranju škola, a koju nije pripremio neki NOO ili neko drugo tijelo partizanskog pokreta. Tako je, prema navodima Crnoborija, u Poljanama u općini Veprinac, kako bi spriječio otvaranje talijanske škole, mjesni župnik 20. XI. 1943. otvorio hrvatsku školu koja je trebala raditi po programu i udžbenicima za osnovne škole NDH. Nastavu je izvodila časna sestra koja je u Poljane došla iz Ilirske Bistrice. Mjesni NOO školu je zatvorio, a udžbenike zaplijenio. S otvaranjem hrvatskih škola pokušava i Njemačka. Naime, Istra je Njemačkoj važna isključivo kao strateški teritorij u ratnim operacijama, stoga nastoji na svaki način pasivizirati istarski NOP. Znajući da je napućena hrvatskim življem koji želi školu na svojem jeziku, pristupa otvaranju hrvatskih škola po programu onih u NDH. U tu su svrhu pripremljene i potrebne školske knjige. U tim svojim nastojanjima Nijemci su uspjeli skloniti na svoju stranu određen broj časnih sestara pristiglih iz samostana u Ilirskoj Bistrici koje će pokušati otvoriti hrvatske škole na području Pule, Poreča i Pazina. No stanovništvo se nije odazvalo pozivu Nijemaca. Kako navodi Crnobori u *Preporodu*, otvorena je jedna takva škola u selu Baraki kraj Buzeta, a radila je samo 1 dan. Isto je pokušalo i sušačko ustaško povjereništvo za prosvjetu na Kastavštini. Vidi: Tone Crnobori, *Kulturno-prosvjetni rad u Liburniji za vrijeme NOB-a* (dalje: *Kulturno-prosvjetni*), u *Liburnijske teme* 3/1978., str. 87-98; isti: *Preporod*, nav. dj., str. 38-39. Probleme vezane uz otvaranje i postojanje hrvatskih škola u ovo vrijeme, kao i djelovanje škole u Baraki drugačije vidi Ivan Grah u ranije spomenutom djelu. O djelovanju časnih sestara Grah piše: *Neosporna je činjenica da je u ono vrijeme u Poreču djelovalo 16 redovnica, u Pazinu 10, a u Puli čak 126. Sve su one pripadale raznim kongregacijama sa sjedištem u Italiji, sve su one bile Talijanke uz svega nekoliko Hrvatice i Slovenke barem porijeklom. I nijedan se istražitelj i proučavatelj te problematike nije upitao ili posumnjao kako su te redovnice odnosno opatice koje nisu znale gotovo ni riječi hrvatski 'pokušale zajedno s pojedinim hrvatskim svećenicima otvarati hrvatske škole.' Hrvatski svećenici nisu imali gotovo nikakve veze s redovnicama u spomenutim mjestima, jer su prema šematizmima i njihovi ispovjednici bili mahom talijanski svećenici i redovnici...* Vidi: Ivan Grah, *Istarska crkva*, nav. dj., str. 138-139. Očigledno je da je naše poznavanje povijesti hrvatskog školstva u Istri tijekom 2. svjetskog rata jednostrano. O tome svjedoči i Grahov stav o školama u Račicama, Pregari i Črnici koji je suprotan Crnoborijevom. Poznavajući domoljublje istarskog svećenstva, ne bi trebalo čuditi da su pristupali otvaranju hrvatskih škola kad se za to ukazala prilika. No teško je prihvatiti tvrdnju o svećeničkoj kolaboraciji s neprijateljem. O tome je mnogo toga rečeno, a posebno je osvijetljena i uloga vlč. Bože Milanovića kojega pojedini partizanski novinari vežu uz ustaštvo. Uzrok svemu ovome vidimo prvenstveno u dugogodišnjem ideološkom procijepu između objektivne stvarnosti s jedne strane, nasuprot službene protucrkvene politike i apriorističkog sektaškog vezivanja svih nastojanja hrvatskog svećenstva, pa tako i istarskog, da pomogne hrvatskom nacionalnom biću, pa tako i onom u Istri, uz reakciju, ustaštvo i suradnju s neprijateljem. Pri tom se uglavnom zaboravilo na povijesnu činjenicu da je upravo hrvatsko svećenstvo Istre u velikoj mjeri zaslužno za očuvanje hrvatskog nacionalnog bića Istre tijekom XIX. stoljeća od zatora i njegovog utapanja u talijansku masu. Nabrajati istarske hrvatske svećenike koji su tijekom XIX. i prve polovine XX. stoljeća rodoljubno djelovali velik je posao, a i izlazi iz okvira ove rasprave. Pokušali smo problem veprinačke škole dodatno osvijetliti. Nastojanja, međutim, nisu dala nikakve rezultate. U riječkom Državnom arhivu nikakvih dokumenata o ovome za sada nismo pronašli, a isto tako ni u navedenoj župi ni u tamošnjem samostanu, pa će tako ovaj problem za sada ostati nedovoljno osvijetljen.

prosvjetni rad, tečajeve, škole i dr., koji do sada postoje mimo znanja NOO-a, odmah zaustaviti.¹²

S konferencije je ZAVNOH-u upućeno izvješće u kojem se kaže : *Nemamo ni jedne početnice, kojom bi se mogli služiti. Zbog toga mislimo štampati na aparatu za umnožavanje malu početnicu u kojoj bi bila slova i par kratkih štiva. Pošaljite nam bar prijepis bukvara da se njime poslužimo. Po mnogim selima ljudi traže da ih učimo hrvatski jezik, a mi nemamo ni s kime ni s čime.*¹³

Utvrđeno je da uvjeti za otvaranje škola postoje u svim krajevima Istre osim na Buštini, pa se škole i otvaraju; u proljeće 1944. djeluju škole: na Kastavštini u Brnčićima, Marčeljima, Studeni, Klani, Škalnici i Lipi; na Krasu: u Boljunu, Belaju, Veloj i Maloj Učki, Vranju, Boljunskom Polju; u motovunskom kotaru u Vrh, Račicama i Senju te u Tupljaku u kotaru Čepić.¹⁴

U skladu sa zaključcima pristupilo se organizaciji učiteljskih tečajeva.

Prvi tečaj organiziran je u selu Klarićima na Buzeštini od 6. do 21. ožujka 1944. Tečaj je pohađalo 12 polaznika u dobi od 17 do 19 godina. Svi su oni završili talijansku osnovnu školu, a neki i po koji razred srednje škole. Kandidati za tečaj su birani: provjeravano je znanje hrvatskog jezika (čitanje i pisanje) i četiri osnovne računske operacije. Rukovodilac ovog kursa bio je Antun Host, a zajedno s Jelkom Rolih bio je i jedini predavač.

Program kursa obuhvaćao je predmete: narodni jezik, zemljopis, račun i metodiku. Program je bio skroman, ali istovremeno i maksimalan s obzirom na vrijeme i prilike. Sadržavao je:

Narodni jezik: Diktati. Pojam proste i raširene rečenice; sve vrste riječi. Imenice. Glagoli. Deklinacija i konjugacija.

Povijest: Dolazak Slavena. Borbe za opstanak. Tomislav. Krešimir. Zvonimir. Petar Svačić. Provala Turaka. Mohačka i Krbavska bitka. Zrinski i Frankopani. Matija Gubec. Feudalizam. Buđenje nacionalizma. 1848. Bachov apsolutizam. Svjetski rat. Izdaja 1918. Život u Jugoslaviji. Slom Jugoslavije. Podizanje ustanka. Napad na SSSR. NOB. Narodne izdajice. Saveznici. AVNOJ. ZAVNOH. Odluke AVNOJ.

Metodika: Iz svakog predmeta po jedno predavanje metodski.

Zemljopis: Zemljopisni pojmovi. Poznavanje domovine. Istra i Hrvatsko Primorje.

Računstvo: Sve četiri računske operacije usmeno i pismeno. Mjere i geometrija: crte, likovi, kocka, prizma i valjak.¹⁵

Nastavni je plan zbilja skroman, a istovremeno preopširan iz predmeta povijesti. No zbog aktualnih političkih prilika plan je bio optimalan. Budući da je predznanje polaznika bilo manjkavo, normalno je bilo da razina obrade pojedinog predmeta nije mogla biti viša od razine informacije. No i tako savladan nastavni program velik je napredak u tadašnjem obrazovnom sustavu Istre.

¹² T. Crnobori, *Preporod*, nav. dj., str. 32.

¹³ Isto.

¹⁴ Vidi: Zapisnik sa sjednice Obblasnog NOO za Istru od 21. IV. 1944., dok. 475; HŠM R4326/IV

¹⁵ Navedeno prema Crnobori, *Preporod*, nav. dj., str. 115, 116.

Ispiti su održani 21. III. 1944., a svršeni tečajci upućeni su u *kotar Lovran, Kras, Buzet i Kastav jer u kotar Buje se još nije prodrlo*.¹⁶ Na tečaju je sudjelovao i sušački gimnazijalac Vazmoslav Gržalja. Poslije tečaja raspoređen je u školu u Sv. Donatu. Nedugo zatim u sukobu s neprijateljem je ubijen, a škola zapaljena. Bila je to prva učiteljska žrtva u tom vremenu.

Nekoliko dana kasnije započeo je, također u Klarićima, i **drugi** učiteljski tečaj na kojem su sudjelovala 22 kandidata. Tečaj vode Antun Host i Jelka Rolih, a pridružiti će im se Pere Žmak i Davorka Širola, učitelji upućeni u Istru iz unutrašnjosti Hrvatske. Ovaj je tečaj, međutim, zbog ratne opasnosti trajao svega pet dana. Preseljen je u Vrh, koji je već 1. IV. 1944. napadnut. Kako je neprijateljska akcija bila širih razmjera, tečaj je prestao s radom.

Od prvih pokušaja organiziranja narodne hrvatske škole u Brgudcu prisutan je nedostatak svih didaktičkih sredstava, prvenstveno početnica. Još prije Mussolinijeva pada pojavila se ideja o tiskanju početnice s novim pravopisom i s primjerima iz nove društvene stvarnosti. Ideja je potekla od Joakima Rakovca, jednog od vođa partizanskog pokreta u Istri i predsjednika Oblasnog NOO za Istru. Već u pripremama za drugi tečaj u Klarićima Host i Rolih pristupili su izradi početnice. Rukopis je završen koncem svibnja 1944. Međutim, zbog neprijateljske ofenzive nikada nije objavljen.¹⁷

U međuvremenu se pristupilo pisanju nove. Početnicu je napisala učiteljica Danica Švalba. Gradivo je metodički oblikovao u skladu s recentnim didaktičkim zahtjevima tadašnje pedagogije Luciano Bernardi Magone, talijanski učitelj, antifašist iz Rijeke, dobar poznavalac modernih pedagoških i andragoških strujanja - trebalo je, naime, početnicu prilagoditi potrebama djece, ali i odraslih. Likovno je *Početnicu* opremio Andre Lušićić. Izdana je tijekom jeseni 1944. Izdavač je bio Oblasni odbor USAOH-a, a tiskana je u tiskari "Pobjeda" u selu Kosi na Kastavštini. Bit će to prva istarska početnica. Bila je namijenjena djeci Istre, no do Istre je došao tek manji broj primjeraka, dok je većina naklade u strahu pred neprijateljem bačena u cisternu u selu gdje je i tiskana.¹⁸

Briga nove vlasti za razvoj školstva u Hrvatskoj, a time i u Istri očita je, što će biti iskazano i u zaključcima III. zasjedanja ZAVNOH-a održanom u Topuskom u svibnju 1944. i savjetovanja prosvjetnih radnika u Glini u kolovozu iste godine. Prema ovim zaključcima cjelokupnim prosvjetnim radom rukovodi Odjel narodne prosvjete ZAVNOH-a. U *Uputama za organizaciju prosvjetnog rada* koje je izdalo ovo tijelo, stoji, između ostalog, da ono *provodi organizaciju cjelokupnog školstva, vrši imenovanje i premještanje prosvjetnih referenata i nastavnika srednjih i osnovnih škola po oblastima i okruzima, vrši imenovanja upravitelja gimnazija i učiteljskih škola i učiteljskih tečajeva...*¹⁹

¹⁶ PMI, Fond Oblasni NOO za Istru, PO 1944. (dalje: PMI, Oblasni) Izvještaj A. Hosta od 7. VI. 44. Vidi: Vlahov, *Dokumenti*, str. 63.

¹⁷ Vidi: Božo Jakovljević, *Rukopis neobjavljene istarske početnice*, u *Zborniku za historiju školstva i prosvjete*, Zagreb, br. 11/1978.

¹⁸ Reprint *Početnice* s popratnim tekstom mr. Bože Jakovljevića, Rijeka 1975.

U skladu s tim ZAVNOH šalje u Istru članicu Prosvjetnog odjela Darinku Slani, učiteljicu rodom iz Kraljevice, s posebnim zadatkom *otvaranja što većeg broja stalnih i povremenih škola i dužih učiteljskih tečajeva*.²⁰

Po dolasku D. Slani u Istru dolazi i veliki broj drugih prosvjetnih radnika kao što su Ladislav Dorčić, Slavko Brozović, Ante Tone Modrušan, Milutin Ivanušić, Marijan Buzdon i dr.²¹

Izobrazba učitelja ima za Istru prvorazredno značenje, pa se ovom problemu posvećuje iznimna pozornost ustrajavajući na organizaciji učiteljskih tečajeva kao najbržem načinu osposobljavanja nužnog učiteljskog kadra. Nakon uspješno organiziranih prvih dvaju tečajeva pristupa se organizaciji novih.

Treći učiteljski tečaj započeo je 10. svibnja u Katunu pod Učkom, ali je zbog nesigurnosti premješten u selo Orič u pazinskom okrugu. Tečaj polazi 11 tečajaca, bolje reći tečajki, jer su bile isključivo omladinke u dobi od 16 do 18 te jedna osoba od 29 godina. Sve su bile s područja kotara Labin i Čepić: Babić Milka (1925., Tupljak, Čepić), Batelić Ida (1928., Bartol, Labin), Brezac Josipa (1925., Bartol, Labin), Brezac Marija (1925., Vinež, Labin), Kiršić Petrica (1915., Nedeščina, Labin), Kružila Milka (1925., Grobnik, Čepić), Lovrinović Zora (1927., Grobnik, Čepić), Načinović Anđelka (1926., Nedeščina, Labin), Smilović Zora (1927., Tupljak, Čepić), Turković Slavica (1926., Sv. Katarina, Čepić), Vrbanac Petrica (1926., Vinež, Labin).

Voditelji tečaja su Antun Host, Pere Žmak i Zora Matijević.

Uspjeh tečajki: 2 su završile s vrlo dobrim, 6 s dobrim a 3 polaznice nisu s uspjehom završile tečaj.

Četvrti tečaj u cijelosti je održan u Oriču od 3. do 27. lipnja 1944. Sastav polaznika je raznolik - 13 ženskih i 8 muških polaznika. Dob polaznika je veoma različita, od 17-godišnjaka do onih s 24 godine te jednim izuzetkom: tečajka Štefaniya Rener rođena je 1889. godine. Dolaze iz cijele Istre, iz kotara Labin, Tinjan, Pazin, Buzet, Žminj, Čepić, te jedna kandidatkinja iz Glavica kraj Sinja: Bogdan Dragica (1921., Glavice, Sinj, odustala), Brajković Viktorija (1917., Traba, Tinjan), Dušković Rina (1926., Kršikla, Pazin), Fable Ivan (1921., Lazarići, Labin), Grabar Ema (1927., Krkuš, Buzet), Grubišić Vence (1926., Gržići, Pazin), Gržetić Marija (1926., Brkaji, Pazin), Križanac Zora (1925., Križanci, Žminj), Marcan Ana (1922., Šilac, Pazin), Nefat Ivan (1919., Frančini, Pazin), Pacente Marija (1924., Batlug, Pazin), Perić Marija (1926., Katun, Pazin), Pikot Ana (1925., Ćusi, Čepić), Poldrugovac Jakov (1922., Depangar, Labin), Radović Riko (1927., Šumber, Labin), Rener Štefaniya (1889., Pazin), Ružić Šime (1924. Orbanići, Čepić), Runko Anđela (1926., Barišići, Pazin), Šajina Josipa (1921., Katun, Pazin), Valković Josip (1923., Krbune, Čepić), Vlah Marija (1920., Batušići, Pazin).²²

¹⁹ D. Franković, *Povijest školstva*, nav. dj., str. 399.

²⁰ T. Crnbori, *Preporod*, str. 44.

²¹ Isto, str. 45.

²² HŠM R4326/IV, dokument: *Spisak polaznika učiteljskog kursa*, od 30. lipnja 1944., bez broja.

Većina ovih tečajaca završilo je 5-6 razreda osnovne škole. Iznimku čini dvoje kandidata: Nefat Ivan koji je 1942. godine završio talijansku učiteljsku školu u Puli te Renner Štefanija sa završena 2 razreda Ženske učiteljske škole u Pazinu.²³

Istovremeno s ovim u šumi Zatkan kraj Jurićevog Kala kod Barbana od 12. do 27. lipnja djeluje **peti** učiteljski tečaj čiji su voditelji Tone Modrušan i Marijan Buzdon. Polaznici su isključivo s područja Žminjštine i Proštine sa završena uglavnom 4 razreda osnovne škole. Polaznici tečaja su: Andrijančić Božica (1927., Melnica, Prodol), Bančić Foška (1925., Maraškin, Žminj), Benčić Foška (1921. Grizili, Žminj), Blažina Tone (Prodol), Bulešić Marija (1924., Šikuti, Žminj), Cukon Ivka (1924., Cukoni, Prodol), Diković Katica (Filipana, Prodol), Filipović Anđelka (1927., Frkeči, Prodol), Kontušić Ana (Orihi, Prodol), Krajcar Josip (1927., Žgarići, Žminj), Modrušan Josip (1926., Modrušani, Žminj), Orlić Petar (Režanci, Žminj), Peršić Anka (Puntera, Prodol), Petrović Marija (1921., Režanci, Žminj), Petrović Petar (1925., Režanci, Žminj), Poljak Jakov (1926., Rajki, Prodol), Širol Fumica (1927., Hreljići, Žminj), Tomišić Josip (1927., Tomišići, Žminj), Žufić Eufemija (1925., Mengići, Žminj), Žufić Anton, Tone (1925., Grizili, Žminj).²⁴

Nakon svakog tečaja Oblasni NOO rasporedio je netom završene tečajce na mjesta učitelja u skladu s postignutim uspjehom (gdje uspjeh na tečaju nije bio dovoljan kandidat je vraćan bilo u vojnu jedinicu iz koje je upućen na tečaj, bilo na nekakvo drugo mjesto).

Sljedeći, **šesti** tečaj u znatnoj se mjeri razlikuje od svih dosadašnjih. Različitost je u dužini trajanja tečaja, sastavu polaznika koji dolaze s područja skoro cijele Istre i Rijeke (Sušaka), njihovoj stručnoj spremi i s tim u svezi u nastavnom programu tečaja. Tečaj je održan u Prnjanima kod Barbana od 15. VII. do 12. VIII., a trajao je skoro mjesec dana. Na tečaju je sudjelovalo ukupno 20 polaznika: 11 iz kotara Pula, 3 iz kotara Žminj, 4 iz Sušaka, te po 1 iz Pazina i Prodola. Po stručnoj spremi polaznika bio je to najjači tečaj od svih 11 organiziranih tijekom rata u Istri: 6 učitelja po nacionalnosti Hrvata sa završenom talijanskom učiteljskom školom koji su radili u svojstvu učitelja, 1 s nepotpunom talijanskom učiteljskom školom, 1 pravoslavni bogoslov, 3 sa

²³ U izvornom dokumentu *Spisak polaznika učiteljskog kursa ...* od 30. lipnja 1944. u rubrici "Naobrazba" kod Renner Štefanije stoji "2. učiteljske škole u Pazinu". Crnbori u *Preporodu* za isto navodi "2. razreda tal. učiteljske škole". Smatram da Crnbori nije u pravu. U vrijeme Austrije na ovim je prostorima postojala muška učiteljska škola u Kopru (na njemačkom, talijanskom, hrvatskom i slovenskom jeziku) koja je bila glavni centar obrazovanja hrvatskih učitelja, a koja će na hrvatskom jeziku nastaviti svoju djelatnost od 1906. u Kastvu. Ženska učiteljska škola je postojala u Gorici (na njemačkom, talijanskom i slovenskom jeziku) i Dubrovniku (na hrvatskom jeziku). Da je Renner završila jednu od navedenih škola, vjerojatno bi bila radila kao učiteljica na nekoj istarskoj školi kao tolike druge. U vrijeme talijanske vlasti u Istri postoje 2 učiteljske škole, u Poreču (osnovana 1923., zamijenila koparsku) i Puli (osnovana 1934.). Budući da je Renner rođena 1889., teško da je mogla biti učenica ovih dviju škola. No zato u Pazinu od 1912.-1918. djeluje hrvatska Ženska učiteljska škola koja je u prva dva upisa (upisivala je svake druge godine) upisivala i starije učenice, pa je i Renner bila učenica ove škole. Ovo tim više što u opisu njezinog uspjeha na tečaju stoji: *Hrvatski književni jezik usvojila izvrsno. Građu po predmetima savladala vrlo dobro...* Vidi: *Spisak polaznika ...* HŠM isto; Josip Bačić, *Ženska učiteljska škola u Pazinu*, Ljubljana 1916.; Božo Jakovljević, *Ženska učiteljska škola u Pazinu*, u zborniku *Hrvatska gimnazija u Pazinu*, urednik Josip Šiklič, Pazin 1999., str. 541-550.

završenom srednjom školom, 1 sa završenih sedam razreda gimnazije, 3 sa šest razreda gimnazije, 1 s pet, četiri s 4 razreda gimnazije i tek jedan polaznik sa 6 razreda osnovne škole. Stručna sprema omogućila je izradu zahtjevnijeg nastavnog programa, posebno iz hrvatskog jezika i pedagogije s praktičnim predavanjima polaznika. Zbog toga je ovaj tečaj dobio atribut “naprednog učiteljskog tečaja”. Nastavu, koja se održavala u župnom dvoru, izvodili su Milutin Ivanušić, koji je ujedno bio i voditelj, Marijan Buzdon, Ladislav Dorčić, Tone Modrušan i Dušan Perhat. Tijekom tečaja Milutin Ivanušić premješten je na mjesto pročelnika prosvjetnog odjela Oblasnog NOO budući da je dotadašnja pročelnica Štefanija Ravnić zarobljena.

Tjedni raspored sati tečaja bio je sljedeći:

Sat	Ponedjeljak	Utorak	Srijeda	Četvrtak	Petak	Subota
1.	Hrvatski jezik	Hrvatski jezik	Hrvatski jezik	Hrvatski jezik	Hrvatski jezik	Hrvatski jezik
2	Hrvatski jezik	Hrvatski jezik	Hrvatski jezik	Hrvatski jezik	Hrvatski jezik	Hrvatski jezik
3	Povijest	Higijena	Povijest	Prirodopis	Povijest	Zemljopis
4.	Pedagogija	Račun	Pedagogija	Zemljopis	Pedagogija	Zemljopis
5.	Zemljopis	Pedagogija	Zemljopis	Pedagogija	Zemljopis	Pedagogija
6.	Prirodopis	Povijest	Prirodopis	Povijest	Higijena	Povijest

Tablica 5. Raspored sati šestog učiteljskog tečaja

Prema izvješću voditelja tečaja Milutina Ivanušića polaznici tečaja su bili (sa završenom školskom spremom prije dolaska na tečaj te Ivanušićevom opaskom o poznavanju hrvatskog jezika):²⁵

Svi tečajci bili su aktivni sudionici NOR-a. Na tečaj su došli kako bi naučili hrvatski jezik i kako bi se što bolje pripremili za rad s hrvatskom djecom.

Neki od polaznika kursa završit će poslije rata različite studije i biti prosvjetni inspektori u Istri (T. Crnabori, M. Debeljuh). Razliku između ovog i npr. prvog tečaja iskazuje nastavni program - na prvom tečaju poučavaju se narodni jezik, zemljopis, račun i metodika, dok napredni tečaj predviđa hrvatski jezik (12 sati tjedno), povijest (6), pedagogiju (6), zemljopis (5), prirodopis (4), higijenu (2) i račun (8). Program je u potpunosti savladan, osim programa iz prirodnih znanosti zbog preopširnosti i kratkog vremena trajanja tečaja. Po završenom tečaju, prema izvješću Petra Žmaka, pročelnika prosvjetnog odjela Okružnog NOO za Pulu, upućenog Oblasnom NOO za Istru, kursisti su razmješteni na razne dužnosti širom Istre: Crnabori Tone za prosvjetnog referenta

²⁴ Vidi: Crnabori, *Preporod*, nav. dj., str. 49.

²⁵ Vidi: Vlahov, *Dokumenti*, nav. dj., str. 174., *Izvještaj o prosvjetnom radu na terenu Istre*, jesen 1944. HŠM, R 4326/IV., Crnabori: *Preporod*, str. 50. Podaci kod Vlahova i u *Izvještaju*... su sukladni, dok kod istovjetnih podataka kod Crnaborija ima odstupanja. Gornji su podaci navedeni prema Vlahovu i *Izvještaju*...

Redni broj	Prezime i ime	God. rod.	Mjesto Kotar	Školska sprema	Poznavanje hrvatskog jezika
1	Božac Ivan	1928	Pomer, Pula	5. razr. stručne škole	vrlo slabo, gotovo nikako
2	Burić Ivo	1912	Žminj	Talijanska učiteljska škola (TUŠ), 7 god. prakse	govori dosta dobro
3	Crnobori Rosanda-Milka	1921	Vinkuran, Pula	TUŠ, 1 god. prakse	hrvatski govori dosta dobro
4	Crnobori Tone	1917	Banjole, Pula	TUŠ, 4 god. prakse	hrvatski govori dosta dobro
5	Čelić Emil	1926	Pula	8. r. trg. škole	govori vrlo slabo, gotovo nikako
6	Debeljuh Miho	1927	Tudari, Žminj	4 razr. tal. gimnazije	hrvatski govori osrednje
7	Diklić Kaja	1922	Sušak	Mala matura u Sušaku	
8	Diklić Zorka	1924	Sušak	Trgovačka akademija Sušak	
9	Karlović Ilarij	1927	Pula	7.razr. teh. škole	hrvatski govori slabo
10	Krajcar Josip	1927	Žagrići, Žminj	4. razr. tal. gimnazije	govori dosta dobro, već je bio na kursu
11	Mihovilović Marijo	1927	Premantura	4 razreda trg. škole	hrvatski govori slabo
12	Mišković Milan	1916	Premantura Pula	TUŠ	hrvatski govori dosta dobro
13	Paškvan Vilko	1923	Sušak	Trgovačka akademija Sušak	
14	Petek Bogdan	1925	Pula	6. r. TUŠ	hrvatski ne govori ni u dijalektu
15	Poljak Jakov	1926	Rojnići, Prodol	5 razr. tal. gimnazije	govori dosta dobro, već je bio na kursu
16	Rafaelić Aleksandar	1906	Šipraki, Pazin	6. r. hrvatske OŠ, strojopis	govori vrlo dobro
17	Večerina Ivanka	1923	Sušak	Velika matura u Sušaku	
18	Vučetić Ambrozije	1912	Pula	TUŠ, 11 god. službe	govori samo talijanski
19	Vučetić Nedjeljko	1914	Peroj, Pula	4. r. gim. pravoslavni bogoslov	hrvatski govori dobro
20	Vučetić-Pavičevac Ana	1915	Pomer, Pula	TUŠ	govori vrlo slabo

Tablica 6. Polaznici šestog učiteljskog tečaja

kotara Žminj, Crnobori Milka za prosvjetnog referenta u Puli, Burić Ivan za učitelja i općinskog referenta u Krnici, Poljak Jakov za prosvjetnog referenta općine Barban, Krajcar Josip za prosvjetnog referenta kod Komande područja Pula, Mišković Milan za prosvjetnog referenta u Buzetu, Mihovilović Marijo i Debeljuh Miho za učitelje u pulskom kotaru, Rafaelić, Vučetić Ambrozije i Ana u okrug Pazin, Paškvan, Večerina te Diklić Kaja i Zora u okrug Buzet, Vučetić Nedjeljko, Karlović Ilarije, Božac Ivan i Čelić Emil stavljeni su na raspolaganje Okružnom NOO Pula, dok je Petek Bogdan poslan Oblasnom propagandnom odjelu.²⁶

²⁶ Vidi: D. Vlahov, *Dokumenti*, nav. dj., str. 208.

Gotovo istovremeno s tečajem u Prnjanima organiziran je i **sedmi** tečaj u Bolobanima u okolici Pićna. Polazit će ga 26 polaznika iz cijele Istre izuzev njezinog zapadnog dijela. No za razliku od polaznika tečaja u Prnjanima, sastav polaznika ovog tečaja bio je znatno slabiji: prevladavali su sudionici sa završenom osnovnom školom i tek nekolicina sa završenih nekoliko razreda talijanske stručne škole. Dakako, ovakav sastav polaznika imat će odraz na nastavnom planu koji će se realizirati. Nastavnici tečaja bili su Ivan Kružić, Tone Modrušan i Kata Lazić.

Za razliku od učiteljskih tečajeva u ostaloj Hrvatskoj koji traju 3-4 mjeseca, tečajevi u Istri traju po dva tjedna. Stoga se trajanje tečajeva mora produžiti, što je bilo u skladu i s odlukom prosvjetnih organa ZAVNOH-a.

Iskustva završenih šest tečajeva ukazala su na mnoge probleme s kojima su se tečajevi sretali:

- a) nepoznavanje ili nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika (koji mnogi tečajci ni nakon završenog tečaja nisu usvojili);
- b) prekratko trajanje tečaja;
- c) preopširni programi pojedinih predmeta koji se ne mogu savladati upravo zbog nedovoljnog poznavanja hrvatskog jezika i nedostatka udžbenika;
- d) lošeg odabira polaznika.

Na drugom oblasnom prosvjetnom savjetovanju održanom 5. i 6. kolovoza 1944., kako bi se poboljšali rezultati prosvjetnih tečajeva, donijeti su zaključci o izboru kandidata za tečajeve: kandidati moraju biti uvjereni antifašisti, moraju relativno dobro poznavati jezik, prije upisa kandidati se moraju podvrgnuti provjeri znanja jezika, kandidati moraju biti stariji od 17 godina, a budući da su mnogi tečajci vraćeni zbog neozbiljnosti ili nedovoljne discipline, na tečaju mogu sudjelovati isključivo osobe s uputnicama Okružnog NOO.²⁷

Po gornjim uputama bit će u Istri održana još dva učiteljska tečaja.

Osmi tečaj organiziran je ponovo u Prnjanima, ali je zbog pokreta neprijateljskih jedinica morao biti premješten u Peruške gdje će, opet zbog opasnosti od neprijatelja, morati biti završen nekoliko dana prije od predviđenog. Tečaj vode Ladislav Dorčić, Marijan Buzdon i Anka Kehler, a na njemu sudjeluje 20 tečajaca s cijelog prostora Istre uključujući Rijeku i Kastav, izuzev bujskog i umaškog. Struktura polaznika je, uz izuzetak polaznika šestog tečaja, bila daleko najbolja: 8 gimnazijalaca, 2 učitelja, 1 nezavršeni učitelj, 4 učenika trgovačke škole, te ostali polaznici građanske, tehničke i stručne škole.

Posljednji, **deveti** tečaj na prostoru Istre održan je također u Prnjanima od 1. listopada do 12. studenoga 1944. godine. Bilo je 25 polaznika, uglavnom iz pazinskog i pulskog okruga te kotara Buzet: Blašković Nada, Morožin Zorka, Šošić Josip, Zahtila Zorka, Vrbanac Elda, Cerovac Milena, Ivančić Nevina, Rušnjak Miro, Sergo Veronika, Matković Ratko, Smoković Leo, Privrat Anđelka, dok se imena ostalih polaznika nisu

²⁷ *Izještaj o prosvjetnom radu na terenu*, HŠM, R4326/IV

uspjela utvrditi.²⁸ Nastavnici su bili Ivan Kružić, Kata Lazić, Aleksandar Švicer i Tone Modrušan. Tečaj nije normalno priveden kraju, već je uslijed upada neprijatelja prekinut, a sudionici su se spasili bijegom.

Učiteljski tečajevi u Čabru

Vojna situacija u Istri potkraj 1944. godine nije dozvoljavala organizaciju tečajeva dužeg trajanja, a ZAVNOH je predviđao njihovo trajanje od čak 4 mjeseca što je za istarske prilike bilo nemoguće: na malom prostoru čak 160 neprijateljskih garnizona govorilo je da se s prosvjetnim radom mora stati i isti premjestiti na sigurnije područje. Stoga se u skladu s uputama ZAVNOH-a dio osposobljenih tečajaca premješta u unutrašnjost Hrvatske gdje to prilike zahtijevaju i gdje će ovi biti asistenti postojećim stručnim učiteljima. Bit će im to dobra prilika da dobro nauče hrvatski jezik, što ipak na 15-dnevnom kursu, kako god intenzivan bio, nisu mogli. S druge strane, odlazak istarskih učitelja u unutrašnjost Hrvatske imao je duboko političko i nacionalno značenje pokazujući tako jedinstvo cjelokupnog hrvatskog teritorija i hrvatskog naroda. Dio je to one vertikale jedinstvene oslobodilačke borbe i NOR o kojoj je bilo govora ranije.

Učiteljski tečajevi iz Istre premještaju se na oslobođeni teritorij Gorskog kotara, u mjesto Čabar gdje su uvjeti dozvoljavali i višemjesečni rad tečaja unatoč čestim bombardiranjima.

Prvi tečaj u Čabru počeo je 14. XI. 1944., a završio 6. I. 1945. Održan je u iznimno teškim sigurnosnim uvjetima, često prekidan napadima neprijatelja.

Tečaj je započeo s 34 polaznika od kojih je, međutim, radi bolesti njih 7 odustalo. Uvjeti za rad su bili teški zbog nenaviklosti polaznika na oštre planinske zime, slabe ishrane, čestih napada neprijatelja. Nastavnici tečaja bili su: Jelka Rolih, Maša-Katarina Lukić, Aleksandar Švicer i Vladimir Medanić.

Polaznici su bili manjim dijelom iz Istre zapadno od Učke, a uglavnom s Liburnije i Kastavštine: Bašan Marija (Lovran), Benaš Milena (Kastav), Cvetan Marija (Lovran), Dujmović Antonija (Lovran), Felić Ivanka (Kastav), Jelušić Miroslav (Kastav), Klemišćak Ervin (Kastav), Kraljić Cvjetka (Kras), Kršanac Mira (Lovran), Lenac Neda (Kastav), Lučić Cvjetko (Kastav), Martinčić Marica (Opatija), Martinčić Nada (Opatija), Mejak Marija (Kras), Milih Sonja (Kastav), Menjac Josip (Opatija), Premuš Zdenka (Lovran), Romac Josip (Rijeka), Rumac Marica (Opatija), Sinčić Marija (Kras), Stojan Anđelka (Split), Sušan Josip (Opatija), Širola Stanko (Kastav), Štajduhar Ondina (Rijeka), Šverko Marija (Kras), Tancabel Ivanka (Opatija) i Urh Julka (Čabar).

Obrazovna razina je bila neujednačena, što se odrazilo na rezultate: petoro polaznika nije uspjelo savladati program.

Tečaj je završio 6. siječnja, a ispiti su održani 11. siječnja 1945. godine.

Posljednji, **jedanaesti** tečaj za izobrazbu istarskih učitelja trebao je trajati tri mjeseca. Započeo je u Čabru 1. II. 1945., ali se zbog neprijateljskih napada preselio u Brod na Kupi gdje je završio s radom 20. IV., 10 dana ranije od predviđenog. Trebao je biti

²⁸ Crnabori, *Preporod*, str. 56.

preseljen u Veli Lošinj, no zbog ratnih operacija za oslobođenje Istre (desant snaga jugoslavenske armije na Cres i potom na Istru u proljeće 1945.) tečaj je morao zaključiti rad.²⁹ Voditelj je bio Antun Host, a predavači Host, Ladislav Dorčić, Vladimir Medanić i Slavko Brozović.

Polaznici su bili: Celestina Mohorić, Danica Srdoč, Marija Šverko, Vida Turak, Ljerka Štrpin, Marija Mejak, Marija Rumac, Marija Žigulić, Mira Kršanac, Marica Cvetan, Olga Bertetić, Milivoj Mulac, Josip Sušan, Miroslav Jelušić, Zdenka Kinkela, Milojka Ladić, Milka Milohanović, Rudolf Saršon, Petrica Galardić, Vera Valpović, Milan Cerovac, Petrica Vrbanac, Marija Kirac, Ivan Prodan i Anđelka Privrat.

Primijetiti je da se neka imena ponavljaju. Posebno se to odnosi na polaznike iz Istre. Naime, kako je već istaknuto, najveći problem svih polaznika iz Istre je nedovoljno ili nikakvo poznavanje hrvatskog jezika. Kad se tijekom tečaja primijetilo da određeni kandidat pokazuje smisao za pedagoški rad, a problem predstavlja jezik, upućivan je na sljedeći tečaj kako bi se znanje jezika upotpunilo.

Svih 25 kursista tečajaca uspješno je savladalo program i pristupilo završnom ispitu. Svjedodžbe su podijeljene 20. travnja 1945.: 5 vrlo dobrih, 15 dobrih i 5 dovoljnih. Osposobljeni tečajci bit će upućeni na rad u istarske škole.

Red. broj	Mjesto (i kotar)	Nadnevak	Broj tečajaca	Predavači
1	Klarići (Buzet)	6. - 21.3. '44.	12	Anton Host, Jelka Rolih
2	Klarići -Vrh (Buzet)	27.3.-1.4. '44.	12	Anton Host, Jelka Rolih
3.	Katuni (pod Sisolom) - Orić (Pazin)	3.5.-18.5. '44.	18	Anton Host, Petar Žmak, Zora Matijević
4.	Orić (Pazin)	3.6.-27.6. '44.	24	Slavko Brozović i Davorka Širola, Milutin Ivanušić, Dušan Perhat, Ivan Kružić? ³⁰
5.	Zatka-Juričev Kal (Barban-Žminj)	7.6.-22.6. '44.	22	Ante (Tone) Modrušan, Marijan Buzdon
6.	Prnjani (Barban)	10.7.-10.8. '44.	20	Marijan Buzdon, Tone Modrušan, Milutin Ivanušić, Ladislav Dorčić, Dušan Perhat
7.	Balobani (Pazin)	1.7. - 18.8. '44.	25	Ivan Kružić, Tone Modrušan, Kata Lazić
8.	Prnjani (Barban) -Peruški (Krnica-Vodnjan)	18.8.		Ladislav Dorčić, Marijan Buzdon, Anka Kehler
9.	Prnjani (Barban)	1.10.-12.11.'44	25	Ivan Kružić, Kata Lazić, Tone Modrušan, Aleksandar Švicer
10.	Čabar	14.11.'44 - 6.1. '45.	27	Jelka Rolih, Maša-Katarina Lukić, Aleksandar Švicer, Vladimir Medanić
11.	Čabar-Brod na Kupi	1.2. - 20.4.'45.	25	Anton Host, Ladislav Dorčić, Vladimir Medanić, Slavko Brozović

Tablica 7. Pregled svih učiteljskih tečajeva za istarske učitelje

²⁹ Crnobori, *Preporod*, nav. dj., str. 61.

³⁰ Ni u Izvješću A. Hosta: *Prosvjetni i kulturni rad u Istri u toku NOB-e*, HŠM R4326/IV, pa tako ni kod Crnoborija nije naveden Ivan Kružić kao predavač na ovom tečaju, premda je njegov potpis na izvornom izvještaju o radu tečaja vrlo jasan i čitak. Vidi: *Spisak polaznika učiteljskog kursa ...* HŠM, isto.

Kroz 11 učiteljskih tečajeva prošlo je preko 200 kandidata od kojih je većina uspješno savladala predviđene programe. Obrazovalo se u iznimno teškim uvjetima, kako sigurnosnim tako i životnim: u stalnom strahu da će biti otkriveni, nedovoljno ishranjeni, živeći u nenormalnim životnim uvjetima zbog čega su neki i oboljeli. No radilo se s velikim entuzijazmom kojim se nastojalo nadoknaditi nedovoljno predznanje i posebno nepoznavanje hrvatskog jezika. Bez obzira na manjkavost znanja, posebno jezika i stručnih pedagoških predmeta, ipak je dobar dio ovih narodnih učitelja utro put budućem istarskom školstvu. Dio njih kasnije će se doškolovati i postati vrijedni prosvjetni djelatnici i ravnatelji škola, neki i prosvjetni savjetnici, odnosno inspektori. Mnogi od njih činit će osnovu poslijeratne istarske hrvatske inteligencije.

Crnobori piše: *Istra je prije prvog svjetskog rata imala oko tri stotine hrvatskih učitelja nakon velikih napora i borbi za svoje školstvo, a sada je u godinu dana, i to u vrlo teškim uvjetima narodnooslobodilačkog rata, osposobila gotovo isto toliko novih prosvjetnih radnika.*³¹ Uz dužno poštovanje prema svim narodnim učiteljima osposobljenim tijekom tečajeva, ne možemo se složiti s Crnoborijevom tvrdnjom (pred početak Prvog svjetskog rata u Istri je bilo 200 hrvatskih učitelja). Naime, svi oni učitelji u austrijskom vremenu završili su redovne četverogodišnje učiteljske škole, u Kastvu na hrvatskom jeziku, u Kopru na njemačkom i hrvatskom jeziku. Uza sav entuzijazam i oduševljenje, količina znanja tečajaca i ovih učitelja nije usporediva. Znanja stečena kroz redovno četverogodišnje obrazovanje ipak se ne mogu mjeriti sa znanjima stečenim u dvadesetak dana, kako god intenzivno podavanje znanja bilo, a koje je usput još bilo i vrlo često prekidano upadima neprijatelja. Sve naučeno na tečajevima iznimno je veliko s obzirom na uvjete u kojima je ostvareno, ali se količina i kvaliteta znanja ne mogu mjeriti s redovnim obrazovanjem. Crnobori vjerojatno promatra situaciju kroz vlastitu prizmu. Naime, sam Crnobori je, kao i dio njegovih kolega, polaznik tzv. naprednog tečaja, ali je prije toga završio normalnu četverogodišnju učiteljsku školu u Puli i u trenutku upućivanja na tečaj imao čak 7 godina radnog učiteljskog iskustva. Jedini problem je bio poznavanje književnog (ne dijalekta) hrvatskog jezika, dok su druga znanja postojala (kao hrvatski rodoljub, fašističku indoktrinaciju iz učiteljske škole, koju nije nikad ni usvojio, lako je odbacio). Veličina voditelja i tečaja i prosvjetnog života Istre jest u tome da su sposobnosti i znanja prepoznati, pa je neposredno po tečaju Crnobori postavljen za prosvjetnog referenta umjesto za učitelja.

Ustrojstvo prosvjetnih vlasti

Da bi se sve ove aktivnosti mogle odvijati, trebala je biti dobro utvrđena organizacijska osnova. Organizacija prosvjetne vlasti kao dio narodne vlasti na oslobođenom teritoriju bila je vrlo čvrsta.³² Već u jesen 1943. godine cijela Istra čini jednu oblast

³¹ Crnobori, *Preporod*, nav. dj., str. 63.

³² Oslobođeni prostor Istre ne treba promatrati u svjetlu oslobođenih prostora tijekom rata u ostaloj Hrvatskoj - njemačka je vojska u Istri stacionirana u oko 160 garnizona razasutih po cijelom prostoru uključujući i brojna sela.

na čijem je čelu Oblasni NOO za Istru (prije toga Pokrajinski NOO). Podijeljena je na 4 političko-teritorijalne jedinice - okruga: Okrug Rijeka, Okrug Pula, Okrug Poreč te Grad Rijeka i Grad Pula. O pitanjima prosvjete brine Prosvjetni odjel na čijem je čelu pročelnik, dok se na čelu prosvjetnog odjela u pojedinim nižim administrativnim jedinicama - kotarevima nalaze referenti. Prvi pročelnik pri Pokrajinskom NOO bila je pazinska učiteljica Marija Kopitar koju će zamijeniti Vlado Hreljanović. Nakon Hreljanovića pročelnicom postaje riječka nastavnica Zora Matijević, a nakon što je zarobljena, na njezino je mjesto postavljena Štefaniya Ravnić, profesorica iz Lupoglava, školovana u Padovi, koja će brzo pasti u ruke neprijatelju i život okončati kao i toliki antifašisti - talijanski, slovenski i hrvatski, u tršćanskom zatvoru Coroneo u Risieri di San Sabba. Kako je već navedeno, nakon Štefanije Ravnić funkciju pročelnika preuzet će Milutin Ivanušić, profesor iz Mošćenica, koji će tu dužnost obavljati do kraja rata, odnosno do raspuštanja Oblasnog NOO.

Bilo je jasno da hrvatskih prosvjetnih djelatnika u Istri nema. Stoga, u skladu s odlukama ZAVNOH-a u Istru tijekom proljeća i ljeta 1944. dolazi niz učitelja i profesora iz ostalih dijelova Hrvatske: Pere Žmak, Davorka Širola, Slavko Brozović, Zdenka Greblo, Jelka Rolih, već ranije navedeni predavači na pojedinim tečajevima. Na taj način bilo je lakše i postaviti prosvjetne referente u pojedinim kotarevima. Tijekom ljeta 1944. u kotaru Buzet prosvjetni referent je Antun Host, pročelnik za prosvjetu Okruga Pula je Pere Žmak, a referenti Slavko Brozović i Marijan Buzdon. U kotaru Kras referent je bila Jelka Rolih, u okrugu Poreč prosvjetni referent Ladislav Dorčić.

Do kraja rata prosvjetni referenti u pojedinim kotarevima bili su:

na Krasu: Ivančić Milan, Večerina Ivanka i Rolih Jelka;

u kotarevima Čepić, Pazin, Labin: Davorka Širola;

u kotaru Buzet: Greblo Zdenka i Diklić Zorka;

u kotaru Čepić: Rener Štefica;

u kotaru Pazin i Labin: Brozović Slavko;

u Žminju: Crnobori Tone;

u Prodolu i Puli: Crnobori Milka;

u Motovunu: Paškvan Vilko;

u Kastvu i Opatiji: Srdoč Josip;

u Kastvu pročelnik za prosvjetu Čiković Josip.³³

Prosvjetni rad tijekom 1944. godine odvija se promjenljivim intenzitetom. Čvrsto organizacijsko ustrojstvo omogućilo je pokretljivost škola po cijelom teritoriju Istre ovisno o slobodnom prostoru. Najbolji rezultati postižu se tijekom ljeta 1944. kada je u cijeloj Istri radilo 40 škola. Posebno je dobro stanje bilo u labinskom kotaru unatoč činjenici da je okupator na tom malom prostoru imao čak 7 uporišta. U tom kratkom razdoblju škole su radile u 16 mjesta, a polazilo ih je 623 učenika. Prosvjetni rad se održava i u vojnim jedinicama. Ovisno o pokretljivosti neprijatelja, škole su radile u brojnim mjestima, da bi se pred naletom neprijatelja izmjestile u susjedno selo. Na taj

³³ Navedeno prema: Crnobori, *Preporod*, nav. dj., str. 70.

način tijekom cijele 1944. godine djelovalo je u Istri, neka duže, neka kraće vrijeme, ukupno 78 škola. Bile su to škole:

Okrug Buzet

Kotar Kras: Lanišće, Podgaće, Prapoće, Račja vas, Rašpor, Trstenik, Dane, Vodice, Jelovice, Klenovščak, Brgudac, Brest pod Žbevnicom, Brest pod Učkom i Boljun

Kotar Buzet: Sv. Donat, Prodani, Martinci, Slum i Čiritež

Kotar Motovun: Račice, Marčenigla, Vrh, Senj, Brda i Zamask

Okrug Pazin

Kotar Čepić: Zankovci, Krbune, Tupljak, Kozljak

Kotar Pazin: Batlug, Belušići, Montovani, Merleti, Kukurini, Perinići i Orić

Kotar Labin: Fučki, Sv. Martin, Radonići, Marići, Veli Golji, Junac, Ripenda, Sv. Lovreč i Šumber

Okrug Rijeka

Kotar Opatija: Zvoneća, Zagrade, Bregi

Kotar Lovran: Brseč

Kotar Kastav: Brnčići, Kosi, Sroki, Marčelji, Zorići, Saršoni, Drenova, Studena, Klana

Okrug Pula

Kotar Pula: ništa

Kotar Prodol: Kavran, Mali Vareški, Mutvoran, Krnica, Rakalj, Hrboki, Filipana, Divšići i Bičići

Kotar Kanfanar-Žminj: Sv. Ivanac, Rudani, Rojnići, Orihi, Grandići, Škitača, Jurićev kal, Prnjani, Režanci, Klimni, Majčići. Predviđena je i učiteljica za selo Sv. Matej, no škola nije otvorena.³⁴

Upada u oči činjenica da škola nema na prostoru zapadne Istre, Buja, Umaga, Novigrada, Poreča i Rovinja. Na tom području neprijatelj je još uvijek toliko jak da nisu postojali uvjeti ni za jaču organizaciju narodno-oslobodilačkih odbora pa tako ni za organizaciju škola.

Političko-sigurnosna situacija pogoršava se koncem kolovoza. Škole su radile u sve težim uvjetima, pa su aktivne pretežno manje škole. Potkraj godine neprijatelj je u svom povlačenju iz Grčke sve prisutniji u Istri. Zbog stalnih neprijateljskih napada i sve intenzivnijih borbi, jer se NOP sve više širio, broj djece u školama postupno opada. Broj otvorenih škola se smanjuje, tako da će početkom 1945. zbog ratne situacije velik broj njih prestati s radom. Uslijedit će zatim ofenziva JA u kojoj će u proljeće 1945. Istra biti definitivno oslobođena. Tada će nastupiti potpuno novi uvjeti za rad hrvatskih škola.

³⁴ Prosvjetni i kulturni rad u Istri u toku NOB-e, izvještaj Antona Hosta (bez nadnevka i signature). Vidi: HŠM, R 4326/4

U vremenu od ljeta 1943. do konačnog oslobođenja otvorena je u Istri ukupno 151 hrvatska škola - u kotaru Buzet 11, Čepić 8, Kastav 13, Kras 17, Labin 23, Lovran 3, Motovun 12, Opatija 4, Pazin 15, Poreč 9, Prodol 18, Pula 2 (u Ližnjanu i Medulinu), Rijeka 1, Rovinj 1 i Žminj 14.

- **Buzet:** Brgud (učiteljica Blažević Marija), Čiritež (nije utvrđen učitelj), Juradi (?), Martinci (?), Mlun (Cerovac Milena), Podbreg (Raspolić Anica), Podrebri (Prodan Marija i Prodan Milka), Prodani (Cerovac Ružica), Slum (Božić Marija), Strana (Blažević Anita) i Sv. Donat (Gržalja Vazmoslav);
- **Čepić:** Čepić (Grabar Ema), Grobnik (Dušković Katica Rina), Kostrčani (Šajina Josipa), Kozljak (Marcan Anka), Polje (Grabar Ema), Ravno Brdo (Vodopivec Lovorka), Tupljak (Brajković Viktorija), Zatka (Grabar Ema); - Kastav: Brnčići (Škrobionja Oliva), Drenova (?), Klana (Laginja Lađević Ruža, Trinajstić Zdravko), Kosi (Škrobionja Oliva), Lipa (Jurčić-Puž Zora), Lisac (Ružić Srećko), Marčelji (?), Rečina (?), Saršoni (Ružić Anastazije), Sroki (Kučić Nives), Studena (?), Škalnica (?), Zorzići (Ružić Anastazije);
- **Kras:** Boljun (Šestan Milica), Brest pod Učkom (Sergo Vera), Brest pod Žbevnicom (Mikac Jelka, Mikac Franjo), Brgudac (Brajković Ivan), Dane (Žiković Ester, Ivančić Milan, Brajković Elvira, Poropat Marija), Dolenja vas (?), Klenovščak (Mikac Jelka, Šverko Dragica), Lešiščina (?), Kropinjak (Božić Ivan), Lanišće (Grbac Jakov, Grbac Josip), Podgaće (Šverko Ivan, Šverko Jakov), Prapoće (Šverko Katica, Šverko Jakov, Šverko Marija), Račja Vas (Medica Antun, Črbac Rude, Medica Karlo, Raner Štefica-Katja, Poropat Ana), Rašpor (Žiković Ester, Božić Marija), Trstenik (Žiković Ester, Poropat Marija, Rotar Ana), Vodice (Gaberšnik Dragica, Rupena Martin), Vranje (Tončinić Antun);
- **Labin:** Blaškovići (Vučetić Ana), Branjevac (Vučetić Ambrozije), Falori (Vučetić Ambrozije), Fučki (Glavić Zora, Runko Anđelka), Lazarići (Pađen Branko), Junac (Gržetić Marija, Bulešić Marija), Jurašini (Valković Vera), Kraj-Draga (Fornažar Marija, Šverko Marija), Kunji (Kružila Milka), Lovreč (Gržetić Marija), Mali Turini (Kružila Milka), Marići (Raner Štefica Katja, Bano Maja), Martinski (Babić Milka, Ružić Berislav, Turković Slavica), Ripenda (Brezac Marija), Salakovci (Babić Milka), Santalezi (Rotar Ana, Glavić Zora), Skitača (Gojtanić-Turković Slavica), Stepčići (Valković Vera), Sv. Bartol (Jelenić Ana), Šumber (Blašković Nada), Vlahovo (?), Veli Golji (Smilović Zora), Vojići (Runko Anđelka);
- **Lovran:** Brseč (Benas Ivan), Mala Učka (?), Vela Učka (?);
- Motovun: Brda (?), Cunji (Vivoda Amelija), Jermanija (Sirotić Ljubomir), Marčenigla (Mikolaučić Danilo), Pračani (Fabeta Josip), Račice (Širola Milica), Senj (?), Sirotići (Fabeta Josip), Sovinjak (Sirotić Ljubomir), Sovinjsko Polje (Sirotić Ljubomir), Vrh (Sirotić Ljubomir), Zamaski Dol (Šepuka Olga);
- **Opatija:** Bregi (?), Veprinac (Rušnjak Miro), Zagrad (Rušnjak Miro), Zvoneće (?);
- **Pazin:** Batlug (?), Belaj (?), Belušići (Načinović Anđelka, Jeromela Aleksandar), Borut (?), Francovići (Labinjan Vlado, Labinjan Ankica), Jakomići (Vretenar Milena), Kukurini (Kiršić Petrica), Kurelići (Hreljak Otilija, Valčić Milan), Mrleti

- (?), Muntovani (Rafaelić Aleksandar), Paz (?), Perinići (Vrbanac Petrica), Semići (Krajcar Ivan Jurica), Trviž (Sironić Cvjetka), Zarečje (Butolo Silvana);
- **Poreč:** Dračevac (?), Gradina (?), Kringa (?), Krunčići (?), Rajki (?), Rakovci (Brajković Viktorija, Milohanović Marija), Selina (Petrović Antun), Srbinjak (Brajković Viktorija), Zgrabljici (Jošić Marijan, Jošić Marija);
 - **Prodol:** Balići (Vitasović Veronika), Cetinići (Mišan Foška), Bičići (Šikić Luca), Divšići (Siljan Marija), Dobrani (Žufić Fumica), Filipana (Kliba Ruža), Glavani (Cukon Ivan), Hrboki (Kontušić Ana), Kavran (Diković Katica, Rojnić Ana), Krnica (Debeljuh Miho), Kuftići (Kuftić Milka), Kujići (Peršić Ana), Mali Vareški (Košara Marija), Mutvoran (Cukon Ivka, Brgić Danica), Orbanići (Kolić Marija), Prodol (Radetić Stanka), Rakalj (Burić Ivo, Kirac Marija), Šajini (Kolić Ivan, Lorencin Josip);
 - **Pula:** Ližnjan (Gusti Lovše Pirc), Medulin (Rajčić Antun, Radošević Stanko, Cukon Anica, Cukon Ljubica, Radošević Slavica, Kliman Milka, Morojević Dubravka);
 - **Rovinj:** Mondelako (Poropat Eda);
 - **Žminj:** Bokordići (Andrijanić Božica, Mišan Danica), Grandići (Petrović Petar), Klimni (Modrušan Josip), Juričev Kal (Bančić Foška), Majčići (Cukon Vera), Orihi (Tomišić Petar), Prnjani (Orlić Petar, Žufić Antun), Režanci (Cukon Ivka, Petrović Marija), Ronjići (Petrović Marija, Perišić Anka), Rudani (Benčić Foška), Sutivanac (Širol Fumica, Filipović Anđelka), Sv. Matej (Filipović Anđelka), Skitača (Bulešić Marija), Štokovci (Cukon Ivka, Grdin Slavica, Bulešić Marija).³⁵
 - škole su djelovale i u neprijateljskim garnizonima u Medulinu, Ližnjanu i Puli.

Svemu ovome se mora dodati i niz analfabetskih tečajeva koji su organizirani po cijelom istarskom teritoriju ondje gdje se ukazala i najmanja prilika.

Sve te škole ne mogu se ni na koji način uspoređivati s današnjim školama. Radilo se u nemogućim uvjetima, kad je na malom prostoru istarskog poluotoka bilo čak 160 neprijateljskih garnizona. No, nije se smjelo čekati da se rat završi i tek onda poraditi na otvaranju škola, jer bi ne iskoristiti priliku nakon toliko godina asimilacije i poniženja graničilo s nacionalnom izdajom. Stoga škole onog vremena treba i promatrati kroz tu prizmu, pa su svi organizacijski oblici bili dozvoljeni i opravdani. Redovne i ambulantne škole, analfabetski i jezični tečajevi, rad s pionirskim organizacijama i dr. bile su u Istri jednostavno “škole” koje su radile prema prilikama i situacijama kao normalni i sistemski oblik rada.

Unatoč svim teškoćama radilo se po strogo utvrđenom nastavnom planu i programu. Nastavnim planom predviđena su dva odjeljenja, niže (nekadašnji I. i II. razred) i više (nekadašnji III. i IV. razred). Školska godina ima 140 radnih dana po 3 nastavna sata dnevno, ukupno 420 sati godišnje. U nižim razredima program predviđa 3 nastavna predmeta: narodni jezik (220 sati), početna stvarna nastava (70 sati) i račun (130 sati). U višim razredima predviđen je narodni jezik (104 sata), račun s geometrijom

³⁵ T. Crnobori: *Preporod*, nav. dj., str. 89-92.

(100 sati), povijest (74 sata), zemljopis (73 sata) te poznavanje prirode s higijenom (69 sati). Ako je u mjestu postojao svećenik, dodat će se i nastava vjeronauka za učenike čiji su to roditelji htjeli; program koji je izrađivao sam svećenik trebao je biti potvrđen od Okružnog NOO. Program crtanja, pjevanja i gimnastike trebao se obraditi u okviru pionirskih organizacija.³⁶

3. Dvovlašće u Istri

Snažan nalet jedinica Jugoslavenske armije na istarski poluotok u proljeće 1945. imat će za posljedicu konačno istjerivanje okupatorskih snaga i oslobođenje Istre. U prvim danima svibnja cijela je Istra, uključujući i Trst i Slovensko primorje bila oslobođena. U oslobođenim mjestima ustrojavaju se NOO-i kao jedini organi narodne vlasti. Pod vodstvom ovih organa vrše se pripreme za otvaranje narodnih škola, kako na hrvatskom tako i na talijanskom jeziku za novu školsku 1945./46. godinu, vršeći usput i popis djece za upis u hrvatske škole u školskoj 1945./46. godini. Škole koje su bile zatvorene zbog ratnih operacija ponovno će se otvoriti već tijekom svibnja kako bi se učenicima omogućio normalan završetak školske godine. Nastava će početi 29. svibnja, a trajat će do rujna 1945. Otvoreno je ukupno 19 tzv. školskih centara s 35 područnih škola. Broj škola je rastao kako su pristizali novi učitelji. Budući da učitelja nije bilo dovoljno, izvan škole je ostalo 13.460 djece.³⁷

Istra je oslobođena vojnički. No trebalo se za nju izboriti i na diplomatskom polju. Zbog svog iznimnog doprinosa zajedničkoj pobjedi saveznika nad Njemačkom, Hrvati i Slovenci Istre i Slovenskog primorja s pravom su očekivali da će njihova borba biti nagrađena te će oslobođena područja ostati u sastavu nacionalnih država koje su trebale nastati, ili barem u sastavu Jugoslavije. To tim više što su odluke o prekidu svih veza s Italijom i priključenju Hrvatskoj i Sloveniji potvrdila najviša predstavnička tijela Hrvatske i Slovenije, a i Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) kao najviše zakonodavno tijelo nove Jugoslavije. No Jugoslavija je tijekom rata, unatoč brojnim obvezama i pomoći od saveznika, ipak ostala u čvrstim vezama sa SSSR. Borba za novi poredak u Europi nakon rata koji tek što je završio, i zone utjecaja između zapadnih saveznika s jedne strane i SSSR s druge, počela je već znatno ranije. Zapadni saveznici predvođeni SAD i Velikom Britanijom žele zadržati Italiju u zoni svojih interesa pa će se, u cilju sprječavanja utjecaja SSSR i Staljina dalje na zapad, posebno komunizma u Italiji gdje je radnički pokret u industrijski razvijenim pokrajinama, predvođen Komunističkom partijom Italije i Palmirom Togliatijem, uzeo izuzetnog maha, prikloniti radije fašističkoj Italiji nego komunistički orijentiranoj Titovoj Jugoslaviji, bez obzira na njezin doprinos u tek okončanom ratu. Time je otvorena tzv. 'tršćanska kriza' oko pripadnosti Trsta i Julijske krajine, a koja će odnose na ovom

³⁶ Vidi dopis Okružnog NOO za Pulu, Odjel narodne prosvjete upućen Kotarskom NOO, Odjelu narodne prosvjete Pula, Rovinj, Prodol-Žminj br. 127/1944. bez nadnevka. Povijesni muzej Istre, Fond Okružnog NOO za Pulu, Odjel narodne prosvjete, 91-1944. (dalje PMI)

³⁷ Tone Crnabori, *Školstvo i kulturno-prosvjetna djelatnost u Istri neposredno nakon oslobođenja, Pazinski memorijal*, 17/1985., str. 99-111.

prostoru dovesti do usijanja i na rub izbijanja novog oružanog sukoba. Bit će to uvod u hladni rat.³⁸ No kako će SSSR ipak prvenstveno gledati ostvariti svoje ciljeve u Finskoj, Mađarskoj, Rumunjskoj i Bugarskoj, Jugoslavija će ostati sama, tim više što će Tito jasno dati do znanja da u teritorijalnim pitanjima ne želi ovisiti ni o kome: *Mi silom ne moramo osvajati ono na što imamo pravo... Bila bi strašna tragedija, kada bismo se morali ponovno boriti za ono, što smo u ovom ratu izvojskali... Govorilo se da je ovaj rat pravedan rat, i mi smo ga takvim i smatrali. Ali mi tražimo da bude pravedan i završetak, mi tražimo da svaki bude gospodar na svome. Mi ne ćemo da plaćamo tuđe račune, mi ne ćemo da budemo sitniš za podmićivanje, mi ne ćemo da nas miješaju u neku politiku interesnih sfera (...) ne želimo ovisiti ni o kome, usprkos svemu što je napisano ili rečeno.*³⁹

Nakon duge diplomatske borbe Jugoslavija je 9. lipnja 1945. bila prisiljena potpisati vojni sporazum sa SAD i Velikom Britanijom, tzv. Beogradski sporazum o povlačenju Jugoslavenske armije iz Istre i podjeli ovog tek oslobođenog nacionalnog prostora u dva dijela: zonu "A" i zonu "B" po tzv. 'Morganovoj liniji' (vidi kartu). Razgovori će se, međutim, nastaviti u Devinu kod Trsta gdje će Beogradski vojni sporazum biti upotpunjen Devinskim sporazumom od 20. lipnja 1945.⁴⁰ Ovim je sporazumom cijeli teritorij hrvatske Istre činio zonu "B", osim grada Pule s najužom okolicom koja je pripadala zoni "A", a koju je činio teritorij od nekadašnje austrijsko-talijanske granice pa do otprilike današnje talijansko-slovenske granice. Zonu "A" okupirale su savezničke snage, dok je u zoni "B" ostala Jugoslavenska armija.⁴¹ Saveznička uprava,

³⁸ Vidi: Giampaolo Valdevit (urednik): *La crisi di Trieste, maggio-giugno 1945*. Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, Trieste 1995. Isti: *Trieste, la Venezia Giulia e il contesto internazionale negli anni della guerra fredda* u *Friuli e Venezia Giulia-Storia del '900.*, Trieste 1997., str. 443-452.

³⁹ Iz Titovog govora na mitingu u Ljubljani održanom 26. svibnja 1945. Vidi: *Borba*, 28. svibnja 1945. Citirano prema *Istra i Primorje*, nav. dj., str. 585 i Giampaolo Valdevit, *La crisi di Trieste*, nav. dj., str. 72.

⁴⁰ Kakav je nepravedni i ponižavajući sporazum-diktat mala Jugoslavija, koja je, usto što se uopće pojavila, još imala i nesreću da se orijentirala prema SSSR-u, bila prisiljena potpisati svjedoči nekoliko njegovih odredaba: "2. Sve pomorske, suhozemne i zračne snage zapadno od linije naznačene na priloženoj karti bit će stavljene pod zapovjedništvo Savezničkog vrhovnog komandanta od časa, kada ovaj ugovor stupi na snagu. Jugoslavenske snage u tom području moraju biti ograničene na odred regularnih trupa, kojih broj ne prelazi 2.000 vojnih osoba računajući ovamo sve činove... One će okupirati jedan kotar koji će izabrati Saveznički vrhovni komandant zapadno od granične linije i ne će im biti dopušten pristup u ostali dio područja. 3. Savezni vrhovni komandant upravljat će ... Pulom i onim ostalim područjem na zapadnoj obali Istre za koje smatra da je to potrebno. Jedna mala jugoslavenska misija može biti pridodana Štabu VIII. armije kao promatrač. Upotiebit će se sva ona jugoslavenska administracija, koja je već postavljena i koja po mišljenju Savezničkog vrhovnog komandanta radi na zadovoljavajući način. Ipak će saveznička vojska biti ovlaštena da upotrijebi sve one civilne vlasti, koje smatra najboljima u pojedinim mjestima, kao i da mijenja administrativno osoblje po svom nahodenju." Vidi: *Istra i Primorje*, str. 585. Devinski sporazum donekle će ublažiti prvobitne odluke Beogradskog sporazuma u smislu da će jugoslavenske vlasti kontrolirati i zapadnoistarske gradove i luke. Vidi i: Zlatko Čepo, *Borba za provođenje odluka AVNOJ-a o Istri nakon 1945*, Pazineki memorijal, 12/1983., str. 293-298.

⁴¹ Ovu podjelu na zonu "A" i zonu "B" ne treba brkati s istoimenim kasnijim zonama uspostavljenim nakon pariških mirovnih pregovora iz 1947. godine, kad će sporno područje biti politički osmišljeno u vidu Slobodnog teritorija Trsta te zona "A" i "B", a koji će biti dokinut *Sporazumom o suglasnosti* potpisanim u Londonu 1954. godine.

Allied Military Government (AMG), uspostavljena je u Puli 16. lipnja 1945. godine. Sporazumom je bilo predviđeno da saveznička uprava preuzme i svu administraciju i organe vlasti - narodno-oslobodilačke odbore koji su uspostavljeni u svakom oslobođenom mjestu. Uredbom br. 11 AMG oduzela je NOO-ima njihovu upravnu funkciju uključujući i sudove za suđenje fašistima i vratila u zoni "A", pa tako i u Puli, cjelokupni fašistički ustroj vlasti od prije 8. rujna 1943. Saveznička komanda smatrala je Istru dijelom pobijeđene Italije, obezvrjeđujući tako sav dvadesetogodišnji otpor Hrvata i Slovenaca fašizmu između dva svjetska rata i ignorirajući sav njihov doprinos u borbi protiv fašizma i nacizma, posebno borbu slovenskog i hrvatskog naroda Istre za svoje nacionalno oslobođenje.⁴²

Gradski Narodno-oslobodilački odbor Pule, koji je uspostavljen nakon ulaska jedinica Jugoslavenske armije u Pulu i njegov prosvjetni odjel na čije je čelo postavljena učiteljica Zdenka Greblo koja se netom vratila iz zarobljeništva u Njemačkoj, znao je da će najveći problemi u organizaciji života u netom oslobođenom gradu biti organizacija narodnih škola budući da su 25 godina bile zabranjene, da ne će biti dovoljno učitelja, da su seoske školske zgrade uglavnom devastirane, a da su u gradskim ostale neokrnjene talijanske škole. Stoga su pripreme za otvaranje novih narodnih škola počele već prvih dana. Izvršen je popis djece za upis u nove škole. U Puli i selima Štinja, Vinkuran i Valdebek popisano je čak 428 djece svih uzrasta spremne upisati se u hrvatsku školu.

B r o j u č e n i k a														
I. razred			II. razred			III. razred			IV. razred			Ukupno obveznika		
m	ž	ukupno	m	ž	ukupno	m	ž	ukupno	m	ž	ukupno	m	ž	ukupno
75	104	179	32	46	78	36	30	66	44	61	105	187	241	428

Tablica 8. Broj upisanih hrvatskih učenika u zoni A u kolovozu 1945.⁴³

Međutim, u skladu s Beogradskim sporazumom AMG organizaciju sveukupnog školstva u Zoni A (Trst, Gorica i Pula) povjerava Obrazovnom odjelu Glavnog stožera savezničkih vojnih snaga za Julijsku krajinu sa sjedištem u Trstu (Headquarters Allied Military Government, Education division, u daljem tekst ED), na čijem je čelu američki satnik profesor John P. Simoni. ED nastoji uspostaviti nekadašnje školsko nadzorništvo (Provveditorato) pa se organizira Glavna uprava za školstvo ("Sovrintendenza scolastica per la zona di Pola", u hrvatskim školskim krugovima Pula znana kao "Sovra" pa će tako biti označena u nastavku ovog teksta). Na čelo joj je postavljen prof. Emilio

⁴² O organizaciji života u Puli u razdoblju Savezničke uprave vidi više: Romano Kumar, *Anglo-američka vojna uprava i uloga slavensko-talijanske antifašističke unije (STAU) od 1945.-1947. u Puli*, Pazinski memorijal, 15/1987., Mate Krizman, *Međunarodni odnosi i problemi oko zapadnih granica i političkog statusa Istre od 1945. do 1947. godine*, Pazinski memorijal, 23-24/1995., str. 305-317.

⁴³ Iskaz o nastavnicima i učenicima, kolovoz 1945. HŠM, R4316/IV

Villa, vatreni Talijan koji nije poznao hrvatski jezik. Već sama ta činjenica govori o odnosu ED prema hrvatskom stanovništvu Istre. Uredbom br. 4 Obrazovnog odjela AMG od 3. rujna 1945. reguliran je način otvaranja škola.⁴⁴ Od prvog trenutka ulaska savezničkih snaga u Pulu odnos prema talijanskom i hrvatskom školskom pitanju je ambivalentan: dok se postojanje talijanskih škola smatra normalnim, hrvatske škole u Puli nisu uopće bile predviđene. Ukazuje na to i naoko sitan detalj: sve upute savezničke uprave za organizaciju školstva u tzv. zoni A prevedene su s engleskog jezika na talijanski i slovenski, ali ne i na hrvatski jezik. Zahtjev NOO Pule o otvaranju hrvatskih škola naišao je na potpuno nerazumijevanje Sovre potpomognute sa strane ED.

Za talijanske škole predviđeno je nastavno osoblje iz razdoblja fašizma. Budući da 20 godina nije bilo hrvatskih škola, nije bilo ni hrvatskih učitelja. No kako se preko nekih činjenica nije moglo prijeći, i Sovra i ED morali su prihvatiti otvaranje hrvatskih škola, kao i predstavnike hrvatskih učitelja, ali su odbili prihvatiti popis djece koji je izvršio NOO Pule neposredno po oslobođenju grada. Stoga je ED odredila da se ima izvršiti novi popis koji bi trebala po nalogu Sovre obaviti komisija od 4 člana sastavljena od 3 talijanska učitelja i jednog hrvatskog. Komisija bi morala obaviti popis i u gradu i u selima. Popis se trebao obaviti od 17. do 22. rujna 1945. godine. Djeca, posebno iz sela, koja ne budu pristupila upisu, automatski će biti upisana u talijansku školu. Uslijedio je oštar protest hrvatskih učitelja. Popis je na inzistiranje Sovre i prof. Ville ipak obavljen. Za hrvatske škole javilo se tek 30 djece.⁴⁵ Uviđajući nepravdu, na nastojanje hrvatskih učitelja ED i Simoni zahtijevaju novi popis. Unatoč žarkom uvjeravanju prof. Ville kako ne vidi razloga novom popisu, jer se stanje ne može promijeniti, na zahtjev hrvatskih predstavnika (Josip Rojnić i Josipa Štefan) Simoni je odredio izvršenje novog popisa, ali s dvjema komisijama, jednom za grad i jednom za selo, sastavljenim od po 4 člana, od kojih 3 predstavnika hrvatskih učitelja i 1 predstavnik talijanskih. Komisije su radile u sastavu: za grad Pulu: Marelli Giovanni, predsjednik, Rojnić Josip, Maretić Micelina i Periša Rikard članovi; za sela: De Stradi Enrico, predsjednik, Štefan Josipa, Kliman Milka i Karlović Rikardo, članovi. Sovra je ponovno pokušala izigrati dogovoreno, postavljajući na čelo komisija Talijane. Ponovni upisi izvršeni su u vremenu od 3. do 10. listopada. Rezultat upisa je bio u skladu s očekivanjima. Upisano je 489 djece: u gradu Puli 314 učenika, u selima 175. Prof. Villa je morao prihvatiti realnost. Ipak na skupu pulskih učitelja izjavljuje: *Radimo s vjerom za dobrobit naše Istre, a Talijani na dobrobit Italije*.⁴⁶ Kako je bilo sigurno da će se otvoriti hrvatske škole, trebalo je imenovati didaktičkog ravnatelja za hrvatske škole, ustvari ravnatelja svih hrvatskih škola. Imenovan je Anton Premate, bivši stipendist Lege Nazionale, koji nikad nije radio na hrvatskim školama, a u međuraću je bio zapovjednik odreda fašističke mladeži i drugih fašističkih organizacija i k tomu slabi poznavalac hrvatskog jezika - u svakom slučaju, osoba najmanje podobna za vođenje hrvatskih škola. Prematu je predložio prof. Villa.

⁴⁴ DAP, PŠN, kut. 1, A/1.

⁴⁵ Vidi Izvještaj o radu učitelja, Gradski NOO Pula, prosvjetni odjel, br. 124/45 bez nadnevka, HŠM, R 4316/IV

⁴⁶ Vidi: *Arena di Pola* od 10. listopada 1945.

	R a z r e d					Ukupno
	I.	II.	III.	IV.	V.	
Pula	136	31	44	37	66	314
Okolica	60	26	27	33	29	175
Ukupno	196	57	71	70	95	489

Tablica 9. Broj popisane djece za hrvatsku škole u Puli 1945. godine⁴⁷

Kad je bilo evidentno da će se morati otvoriti hrvatske škole, počele su smicalice s prostorom. Budući da hrvatskih škola između dva rata nije bilo, a prostorije Družbinih škola iz predratnog vremena ili su prenamijenjene, ili su u njih smještene talijanska odjeljenja, odluka je pala da se hrvatske škole smjeste u postojeće talijanske. No talijanske su škole odgovorile da nemaju zakonskog uporišta za otvaranje hrvatskih odjeljenja, misleći na fašističko školsko zakonodavstvo. Slično je postupila anglo-američka vojna uprava u Puli odbijajući zahtjev Gradskog NOO-a Pula za otvaranjem hrvatskih škola. Opravdala je to tvrdnjom kako narod Pule ne želi hrvatsku školu, premda je u samom gradu bilo prijavljeno 489 učenika. Na odlučan pokušaj stanovništva da sami iznađu prostor, savezničke su vlasti dale do znanja da će se priznati samo one škole koje su otvorene u skladu sa savezničkom odlukom te da samo one mogu koristiti školske zgrade.⁴⁸ No kako je narod i dalje insistirao na svojoj školi, savezničke vlasti su morale popustiti te su dozvolile otvaranje hrvatskih škola u Šijani, Velom Vrh, Kaštenjeru, Komunalu, Verudi, Štinjanu, Valdebeku i Vinkuranu. Nastava je započela 22. listopada 1945. godine. Svih osam škola imalo je ukupno 13 odjeljenja s 490 učenika i 13 učitelja. Po pojedinim školama stanje je bilo sljedeće: u Puli 315 djece: Šijana 99, Veli Vrh 82, Kaštenjer 47, Komunal 45 i Veruda 42; u selima pulske okolice 175 djece: Štinjan 93, Vinkuran 45, Valdebek i Škatari 37.⁴⁹

Poseban problem predstavljat će imenovanje učitelja koje je bilo u nadležnosti ED, a na prijedlog Sovre. Neposredno po oslobođenju Istre tijekom ljeta održan je na Brijunima tečaj iz hrvatskog jezika za osobe hrvatske nacionalnosti koje su završile talijansku učiteljsku školu. Saveznička ED ovaj tečaj nije priznavala. Stoga je tijekom prosinca 1945. organiziran ispit iz hrvatskog jezika za sve učitelje koji su završili talijansku učiteljsku školu, a već podučavaju ili žele podučavati u hrvatskim osnovnim školama. Ispite je proveo prof. Srećko Baraga iz Trsta, ravnatelj slovenskih i hrvatskih škola u Trstu, uz pomoć prof. Umeka, Slovenca iz Trsta. No, bez obzira na rezultate ispita, učiteljicama su imenovane i osobe koje nisu dobro poznavale ni dijalekt. Očigledno je da su imenovanja imala više politički nego pedagoški karakter.

⁴⁷ Vidi: Izvještaj Prosvjetnog odjela GNO Pula Oblasnom odboru br. 114/45 od 10. listopada 1945. HŠM, P 4326/IV.

⁴⁸ DAP, PŠN, kut. 1, A/1, dok. br. 3240.

⁴⁹ Izvještaj Prosvjetnog odjeljenja GNOO Pula o radu hrvatskih škola od 25. 7. do 30. 11. 1945. HŠM, P 4326/IV., bez broja i signature.

Školske 1945./46. godine pri hrvatskim školama u Puli radili su sljedeći učitelji:

Šijana: Ilijić Nikola, Štefan Josipa i Moratti Oliva;
Veli Vrh: Rojnić Josip i Sloković Lidija;
Kaštenjer: Maretić Mićelina i Premate Nedjeljka;
Komunal: Herak Miljenko;
Veruda: Pavičevac Arminija;
Štinjan: Pamić Slava i Gržančić Antica;
Vinkuran: Crnobori Đilka;
Valdebek: Kliman Milka.

Rad se odvija u vrlo teškim materijalnim uvjetima, posebno u školi Veli Vrh. Saveznička uprava odredila je da se u učionicama ne smiju isticati ni slike ni bilo kakvi natpisi, bilo parole bilo tada izuzetno popularne zidne novine, koje bi veličale oslobođenje Istre, JA ili Tita. Nije bio rijedak slučaj da je vojna policija vršila premetačine u školama. Svi su učitelji morali potpisati izjavu da će slušati isključivo naloge Savezničke vojne uprave, da neće stupati u štrajkove te da neće primati plaću ni od koga osim od ED odnosno AMG. Škole su izložene svakodnevnim provokacijama Sovre oko nametanja talijanskog jezika kako u nastavu tako i u svakodnevnu službenu komunikaciju.

Dvadesetpetogodišnja odsutnost hrvatske škole dala je snage da se ustraje u borbi za svoju školu i svoj jezik.

Sve su škole djelovale kao jedna cjelina i imale su redovito zajedničke sjednice učiteljskog vijeća. U proljeće 1946. na mjesto prosvjetnog referenta imenovan je Josip Rojnić umjesto Zdenke Greblo, koja je preuzela funkciju referenta za narodno prosvjetovanje.

Unatoč svim teškoćama i smicalicama kako Sovre, prof. Ville i Premate, tako i ED i Simonija, hrvatske škole rade s oduševljenjem koje će posebno doći do izražaja prilikom zajedničkih školskih svečanosti s mnogo pjesme, recitacija, igrokaza. Put prema boljitku unatoč svemu je jasan. Sljedeće školske godine u pulskim školama je već 570 učenika i 15 učitelja.

Talijanske škole u Puli normalno rade, ali se, međutim, ni izdaleka ne može govoriti o oduševljenju i entuzijazmu kakvi su vladali u hrvatskim školama: 1946. na pitanje Savezničke uprave koliko bi talijanskih učitelja u slučaju potrebe napustilo Pulu, Glavna školska uprava obavješćuje da je 10 učitelja spremno na trenutno iseljenje, a 183 u "kritičnom momentu" (u slučaju priključenja Pule Jugoslaviji).⁵⁰

U isto vrijeme na prostoru zone "B" koju nadzire Vojna uprava Jugoslavenske armije (VUJA) sa sjedištem u Opatiji, priprema se nova školska godina. Problemi su bili ogromni, od porušenih i devastiranih objekata do nedostatka stručnog kadra. Osnovni je cilj bio uspostaviti školu u skladu s novim društvenim zahtjevima: ... *treba početi*

⁵⁰ Isto.

*novom prosvjetnom politikom koja će hrvatskim školama dati iz temelja novi karakter, a talijanske škole preobraziti u tom novom duhu...*⁵¹ Tako su postavljeni i prvi zadaci: organizacija školske uprave, preuzimanje postojećih škola i stvaranje uvjeta za rad škola za sljedeću školsku godinu. U Labin, sjedište Oblasnog NOO-a za Istru, smješten je i Prosvjetni odjel Oblasnog NOO-a za Istru. Pročelnik je bio Milutin Ivanušić, načelnik Antun Host, a referent za osnovno školstvo Slavko Brozović, osobe koje su nazočne u svim porama istarskog partizanskog školstva.

U Istri bez riječkog područja bilo je ukupno 25.679 školskih obveznika, od toga 18.643 Hrvata i 7.036 Talijana, od 7 do 12 godina starosti. Da bi sva ova djeca bila obuhvaćena školom trebalo je otvoriti niz školskih centara, za što u Istri iz razumljivih razloga nije postojao dovoljan broj učitelja. Kako bi se bar donekle riješio ovaj problem, u vremenu od početka lipnja do početka rujna na Brijunima je organiziran već spominjani učiteljski tečaj za učitelje - Hrvate koji su završili talijansku učiteljsku školu. Problem je bio njihovo nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika, ponekad čak i dijalekta. Osposobilo ih se 47. Tijekom rujna organiziran je, također na Brijunima, jednomjesečni učiteljski tečaj čiji su polaznici završili razne talijanske srednje škole. Tečaj je završilo njih 11. U Opatiji je otvoren i tečaj za mladež Istre. Odazvalo se 250 kursista, od kojih je 80-ak osposobljeno za rad u školi. Dio polaznika prebačen je u pripravnicu učiteljske škole u Opatiji koja je 5. studenog 1945. počela raditi kao Učiteljska škola "Viktor Car Emin".⁵² Zahvaljujući svim ovim naporima, početkom školske godine 1945./46. Istra je imala 412 narodnih učitelja, što onih sa završenim redovnim učiteljskim školama u Jugoslaviji (Zagreb, Osijek, Križevci, Dubrovnik, Šibenik, Sarajevo, Gospić, Čakovec, Varaždin, Subotica, Novi Sad), što tečajaca, što dodatno obrazovanih učitelja s talijanskom učiteljskom školom.

Pripreme za početak nove školske godine bile su teške, ali uspješne. Školska godina trebala je započeti 1. rujna. No zbog brojnih teškoća oko osiguranja primjerenog prostora s obzirom na to da je velik broj škola bio oštećen, a još više oko nabave dovoljnog broja novih školskih knjiga, nastava je započela 1. listopada 1945. Uz otvaranje hrvatskih škola trebalo je voditi računa i o talijanskim, premda je organizacija ovih škola bila neusporedivo lakša pošto su one samo nastavljale rad, doduše u izmijenjenim društvenim okolnostima. O suradnji s talijanskim školama pročelnik Ivanušić kaže: *Da bi se stvorila što tješnija suradnja između hrvatskog i talijanskog učiteljstva i time što više aktiviziralo talijansko učiteljstvo nastojte da ih pozovete na učiteljske konferencije i dobro pripremite.*⁵³ Otvoreno je ukupno 319 školskih centara s ukupno 719 odjeljenja na cijelom prostoru hrvatske Istre, uključujući i grad Pulu s njezinim školama koje, kako je navedeno, pripadaju zoni "A". Po pojedinim političkim kotarevima stanje je bilo sljedeće: u kotaru Vodnjan, kojem pripada i cijelo vanjsko područje Puljštine, otvoreno je 39 škola, u kotaru Pazin 53, Buje 38, Poreč 32, Buzet 24, Labin 24, Opatija

⁵¹ Navedene riječi izrekao je Milutin Ivanušić na prosvjetnom savjetovanju u Pazinu u ljeto 1945. Vidi: DAP, Oblasni NOO za Istru (dalje: Oblasni), kut. 1.

⁵² Nakon Mirovnog sporazuma iz 1947. ova će škola biti preseljena u Pulu, a u sljedećim će desetljećima biti osnovno mjesto obrazovanja istarskih učitelja (preteča današnjeg Pedagoškog fakulteta u Puli).

⁵³ DAP, Oblasni, kut. 435, spis br. 400.

24, Kanfanar 18, Motovun 18, Cres 15, Lošinj 10, Rovinj 5 te u Puli već navedenih 8. Među njima nalazimo i talijanske i mješovite hrvatsko-talijanske škole. Talijanskih je ukupno 30, najviše u kotaru Buje (19), mješovitih hrvatsko-talijanskih 20, najviše u kotaru Poreč (7).⁵⁴ U samom Poreču bit će najprije otvorena niža gimnazija, a tek 1946./47. i osnovna škola.⁵⁵

Uz brojne osnovne škole otvoren je i niz srednjih škola, među kojima i 12 hrvatskih nižih gimnazija: u Buzetu, Cresu, Kanfanaru, Krnici, Labinu, Lanišću, Malom Lošinju, Medulinu, Opatiji, Pazinu i Poreču. Ovima treba dodati i već spomenutu opatijsku Učiteljsku školu.⁵⁶

Ukupan pregled stanja osnovnih škola u Istri koncem 1945. godine daje Tablica 10 koja govori i o školama na području Lošinja i Cresa, otoka koji cijelo vrijeme čine sastavni dio Istre. U Tablicu nisu uključene škole grada Pule.

Kotar	Broj škola			Broj					Broj učitelja			
				Obveznika		Polaznika		Učionica	Hrvatskih		Talijanskih	
	H	T	Mj	H	T	H	T		Red.	ponoć.	Red.	ponoć.
Cres	16	0	1	637	163	531	160	33	16	9	9	0
Lošinj	7	1	3	601	376	453	327	36	15	0	12	0
Labin	30	1	4	2966	506	2647	491	66	46	13	11	0
Pazin	33	0	1	4060	118	3720	116	69	62	20	4	0
Buje	20	19	3	1307	2151	1173	1993	86	27	7	48	0
Buzet	28	0	4	2069	124	1705	125	45	32	9	5	0
Motovun	14	2	2	1119	277	905	276	28	18	6	7	0
Poreč	25	2	7	2378	955	2138	992	83	47	9	41	0
Kanfanar	20	0	1	1950	20	1917	22	30	27	12	1	0
Rovinj	4	1	0	315	792	316	788	22	6	0	32	0
UKUPNO	197	26	26	17402	5482	15505	5290	476	296	85	170	0

Tablica 10. Škole i učenici u Istri po nacionalnosti krajem 1945. godine

Kako je već napomenuto, učiteljskog osoblja nije bilo dovoljno, pa znatan broj škola unatoč zahtjevima stanovništva nije mogao biti otvoren.

⁵⁴ DAP, Oblasni, kut. 435.

⁵⁵ Ante Cukrov, *Moja škola*, Školske novine, Zagreb 1996., str. 25-27.

⁵⁶ DAP, Oblasni, kut. 435.

Gornja Tablica ukazuje na svu težinu stanja u školstvu Istre nakon 27-godišnje okupacije, ukazuje na rezultate 27-godišnje asimilacije. Ukazuje i na međunacionalne odnose dvaju nacionalnih korpusa Istre na kraju jednog razdoblja iznimno nepovoljnog za hrvatsko nacionalno biće Istre, u tijeku kojeg je došlo i do fizičkog iseljavanja nemalog broja istarskih Hrvata, tijekom cijelog razdoblja okupacije. Naime, u cijeloj Istri, ne računajući područje Pule koje je ostalo u tzv. zoni A pod upravom saveznika, izbrojali smo ukupno 22.884 djece školskih obveznika od čega je hrvatske djece 17.402, a talijanske 5.482. Ako te podatke usporedimo s procjenom koju donosi prof. Roglić u djelu *Le recensement de 1910* (vidi Tablicu 2) možemo zaključiti da je prof. Roglić bio u potpunosti u pravu. Roglić, naime, navodi da talijanski nacionalni korpus predstavlja otprilike ¼ ukupnog stanovništva Istre. Podaci o učenicima govore da hrvatska djeca predstavljaju 76% ukupne za školu dorasle dječje populacije, unatoč činjenici da je hrvatsko stanovništvo Istre pretrpjelo Golgotu koju je pretrpjelo, da je iz Istre tijekom okupacije iselilo oko 100.000 osoba, da je nad hrvatskim stanovništvom vršena teška represija u svrhu asimilacije te da je upravo među hrvatskim stanovništvom Istre pao nemali broj žrtava tijekom Drugog svjetskog rata.

K tomu, velik broj hrvatskih učitelja nedovoljno je stručno osposobljen. Kao primjer uzet ćemo nastavno osoblje u kotaru Poreč i kotaru Vodnjan.

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto rođenja	Mjesto službe	Narodnost	Zvanje	Stručna sprema
01	Antolić Mile	1919	Saborsko, Ogulin	Žbandaj	H	U	UŠ GS, 1940.
02	Bašić Ljubica	1914	Gradište ŽU	Kaštelir	“	“	UŠ SA, 1934.
03	Brumen Marija	1923	Stupe, KŽ	Fuškuljin	“	“	UŠ KŽ, 1943.
04	Bubić Anica	1922		Krunčići		PU	TOŠ 5, K 2 Opatija
05	Burić Ivan	1912	Pula	Sv. Lovreč	“	U	TUŠ Poreč 1935. K, Brioni
06	Bušić Ivanka	1916	Županja	Orbani	“	“	UŠ ZG, 1936.
07	Butković Ema			Ferenci	“	PU	OŠ, K 1 Opatija
08	Cvitić Adela		Ivankovo VK	Cvitani	“	U	UŠ ?
09	Didović Anica	1908	Babina Greda	Nova Vas	“	“	UŠ OS, 1928.
10	Đekić Karolina	1912	Nikvici, Ruma	Žbandaj	“	“	UŠ OS, 1932.
11	Erslan Mato	1907	Gruž, DU	Višnjani	“	“	UŠ ZD, 1927.
12	Fabijanić-Ružić Antica	1886	Omišalj	Kaštelir	“	“	UŠ DU, 1903.
13	Fedel Marija	1926		Rapavel	“	PU	OŠ, K
14	Gečić Katica		Ivankovo VK	Cvitani	“	“	
15	Golik Rozika	1923	Gablone, ČSR	Vrsar	“	U	UŠ KA, 1943.

16	Grabarić Anka	1927	Ludbreg	Vošteni	“	“	UŠ VŽ, 1945.
17	Gržinić Karlo	1920	Poreč	Fuškulin	“	“	TUŠ Poreč 1940. K 2,5, Brioni
18	Jagarinec Ankica	1925	Podbrez, ČK	Sv. Lovreč	“	“	UŠ ZG, 1943.
19	Janko Bernadica	1919	Pula	Funtana	“	“	G8 ZG, 4 sem. filozof. fakulteta
20	Jelušić Miroslav	1928	Rudno, Kastav	Gradina	“	PU	OŠ, K 3, Čabar
21	Kavrečić Ivan	1913	Susak	Tar	“	U	UŠ KA, 1932.
22	Kavrečić Margreta	1911	Vrtnik, Hvar	Tar	“	“	UŠ ŠB, 1932.
23	Kirac Marija	1923	Medulin	Cvitani	“	PU	TOŠ, K 3 Čabar
24	Knežević Marija	1909	Slunj	Višnjani	“	U	UŠ KA, 1931
25	Kovač Albina	1925	Sarajevo	Barat	SI	“	UŠ SA, 1944.
26	Krajša Šime	1915	Kringa	Višnjani	“	“	G 8, UI Poreč 1938.
27	Kramar Marija	1918	Pazin	Nova Vas	“	“	UŠ ČK, 1940.
28	Križanac Josip	1914		Vrh Lašići	“	PU	KG 5, K 2
29	Kučan Darinka	1924	Križevci	Dračevac	“	U	UŠ KŽ, 1944.
30	Kučić Hanja	1928		Vabriga	“	PU	TA 2, K 1
31	Lorencin Armida	1921		Bajkini		“	TAP 2, K 1, Opatija
32	Lukež Antica	1915	Krnica	Črvar	“	U	UŠ ZG, 1935
33	Mileta Jugo	?	Sulkovci PŽ	Vranići	“	“	“
34	Mileta Vilma	?	Sulkovci PŽ,,	Vranići	“	“	“
35	Milevoj Marija	1928		Sv. Lovreč		PU	TA 3, K 1
36	Miličić Ivana	1924	Brođ n/Savi	Ferenci	“	U	UŠ ZG, 1943.
37	Mladenić Smiljana	1913	Blažići, Kastav	Vrvari	“	“	ŽUSŠ ZG, 1933
38	Mohorić Celestina	1926	Srdoči, Kastav	Tar	“	PU	OŠ, ŽŽŠ 1, K 3, Čabar
39	Mulac Milivoj	1925	Zamet	Bačva	“	“	GrŠ 2, K 3, Čabar
40	Nikolčić Marija	1924	Bošnjaci, ŽU	Selina	“	U	UŠ ZG, 1943.
41	Perković Ivan	1920	Bačva, Poreč	Bačva	“	“	TUŠ Poreč, 1941.
42	Prodan Petar	1897	Kaldir, Motovun	Labinci	“	“	G Pazin 1919. UI ZD ,1923.
43	Sekulić Zlata	1923		Vabriga	“	“	
44	Srdoč Danica	1928	Sv. Križ, Kastav	Baderna	“	PU	OŠ, K 3, Čabar
45	Stanić Đurđa	1927		Dračevac	“	“	TTŠ 5, K 2, Opatija

46	Sušanj Josip	1928	Srdoči, Kastav	Žbandaj	“	“	OBŠ 2 Kastav, K 3, Čabar
47	Šerbedžija Zvonko	1923	Podravske Sesvete	Funtana	“	U	UŠ ČK, 1941.
48	Šraj Josip			Gradina	“	“	
49	Šum Vera		Đurdevac	Brig	“	“	
50	Tomljanović Olga	1924	Brod n'Savi	Baderna	“	“	UŠ OS, 1943.
51	Topličan Katica	1924	Ludbreg	Fuškulin	“	“	UŠ ZG, 1944
52	Udovičić Narcizo	1912	Rov. Selo	Vrvari	“	“	TUŠ Poreč 1936.
53	Vancaš Kata	1914	Bubnjarci, Karlovac	Kaštelir	“	“	UŠ KA 1936
54	Zidarić Marija	1897	Sv. Petar u Šumi	Nova Vas	“	“	UŠ Pazin 1916.
55	Žerjal Sofija	1926	Boršt, Trst	Veli Maj	Sl	PU	GrŠ 4, K 3 Moslavina
56	Žigulić Marija	1926	Veprinac	Kaštelir	“	“	OŠ, K 3 Čabar

Tablica 11. Podaci o učiteljima u kotaru Poreč prema stanju 1. listopada 1945.⁵⁷

Redni broj	Prezime i ime	Godina rođenja	Mjesto rođenja	Mjesto službe	Narod- nost	Zvanje	Stručna sprema
01	Afrić Danica	1926	Veli Brgud, Opatija	Petehi	“	PU	GrŠ 3 RI, K 2 Opatija
02	Bartoš Nada	1926	?	Loborika	“	“	TA 2, K 2 Opatija
03	Benaš Milena	1928	Marčelji	Divšići	“	PU	OŠ, K 5 Delnice
04	Benjak Nikola	1920	Zagreb	Barban	“	“	UŠ ZG, 1941.
05	Brajković Viktorija	1917	Traba	Kujići	“	“	TOŠ, K 25 d, Orič
06	Brusić Marija	1923	Barban	Prnjani	“	“	TUŠ PU, K 2,5, Brioni
07	Budina Mateja	1926	Donja Kovrčica BJ	Svetvinčent	“	“	G 4, PT ČK, 1945/46.
08	Buršić Ivan	1914	Krnica	Krnica	“	U	TUŠ Pula, 1937.
09	Buršić Ljubodrag	1923	Krnica	Krnica	“	“	G 7
10	Buršić Stanka	1926	Krašić	Krnica	“	“	TA 2
11	Bužleta Anica	1919	Ližnjan	Jadreški	“	U	USŠ ZG, 1940.
12	Crnobori Vilma	1923	Crikvenica	Pomer	H	PU	G 8 Krk, 1943.
13	Cukon Ivan	1919	Pomer	Filipana	“	PU	TOŠ, PU 2, K 1 Brijuni
14	Ćus Marija	1923		Šajini		“	TAV 5, K 2 Opatija, 1945

⁵⁷ DAP, Oblasni, kut. 433

15	Divljak Marija	1923	Rakotole	Barban	“	“	TOŠ, SŠ 2, K 1 mj. Opatija
16	Dodić Fumica	1926		Mutvoran	“	“	“
17	Eleršić Marija	1895	Pazin	Mali Vareški	“	“	UŠ Pazin, 1916.
18	Frlan Sonja	1927	Rubeši	Orbanići	“	PU	GrŠ 2, K 2, Opatija
19	Fugačić Marija	1926	Vrbnik	Grandići	“	“	“
20	Golja Marija	1928	Marići	Juršići	“	“	“
21	Gregarić Mila	1926	“	Orihi	“	“	TAV 3, K 1
22	Grgurina Kazimir			Medulin	“	“	TUŠ
23	Grgurina Marija			Medulin	“	“	
24	Horvat Paulina	1909	Sremski Karlovci	Mali Vareški	“	U	UŠ ZG, 1929.
25	Iveša Marija	1912	Pula	Petehti	“	“	TUŠ ZD, 1930, K 2 ,5 , Brioni
26	Jugovac Katica	1925	Milotičbreg	Pmjani	“	PU.	TOŠ 5, K 2 Opatija, 1945
27	Karabaić Božidar	1917	Punat	Marčana	“	“	UŠ 1941
28	Karabaić Milica		Kaniža	Marčana	“	“	
29	Karavidić Angelići	1923	Donja Dubrava	Juršići	Sr	“	UŠ KŽ, 1943.
30	Kereković Terezija	1914	Živike (SB)	Valtura	H	“	UŠ ZG, 1934.
31	Kirac Milena	1922	Medulin	Barban	“	“	UŠ NS, 1941.
32	Kiršić Petrica	?	Nedeščina	Banjole	“	PU	TOŠ, K 3, Čabar
33	Korenić Terezija	1925	Varaždin Breg	Mali Vareški	“	“	“
34	Kušen Danica	1925	Sv. Ivan Žabno	Grandići	“	“	UŠ KŽ, 1944.
35	Labura Ivo	1922	Šibenik	Premantura	“	U	UŠ ŠB, 1943.
36	Lazarević Paraskeva	1924	Dubrovnik	Peroj	Sr	U	UŠ DU, 1943.
37	Lučić Danijel	1913	Kastav	Ližnjan	H	“	UŠ Kastav 1932.
38	Lučić Marija	?	Petrinja	Ližnjan	“	“	UŠ ZG 1935.
39	Matejčić Danica	1896	Kotor	Vodnjan	“	“	UŠ DU, 1919.
40	Miholjević Ivan	1921	Petrinja	Kujići	“	U	UŠ ČK 1941
41	Mihovilović Srećko	1917	Pomer	Rakalj	“	PU	G 2, K 1 Opatija
42	Milih Sonja	1929	Srdoči	Divšići	“	“	GrŠ, K 5, Delnice
43	Muškardin Pavica			Mali Vareški		“	GrŠ 4, K 2 Opatija, 1945
44	Orešković Julijana	1917	Karlovac	Jadreški	“	U	UŠ KA, 1936.

45	Pečar Nadežda	1927	Gradac (MA)	Barbariga	“	“	G 7, GS, PT Kastav, 1945/46.
46	Pepelko Božena	1927	Jalžabet, VŽ	Dobrani	“	“	UŠ VŽ, 1945.
47	Perić Smilja	1926	Valtura	Rakalj	“	“	TUŠ TS, 1945.
48	Petek Tea	1924	Pula	Fažana	“	“	TUŠ PU, 1942. K 2,5 Brioni
49	Petrićec Josip	1924	Sir. Katalena (Đurđevac)	Hrboki		U	UŠ
50	Premate Antun	1894	Vinkuran	Fažana	“	“	TUŠ
51	Privrat Anđelka	1927	Medulin	Valtura	H	PU	TOŠ, K 2x3 Čabar, 1945.
52	Rajčić Eleonora	1908	Medulin	Šišan	“	“	UŠ SU, 1929.
53	Rotar Ana	1923	Trstenik	Marčana	“	“	OTŠ, K 45 d Bolobani, 1944
54	Rubeša Marica	1926	Spinčići	Stancija Golubovo	“	“	1 PT, Kastav
55	Rumac Marija	1923	Gorica (Slo)	Krnica	“	“	TOŠ, K 3, Čabar
56	Selan Ana	1910	Premantura	Šikići	“	“	“
57	Serdarev Ante	1927	Vodice (ŠB)	Rakalj	“	“	“
58	Sergo Ljubomir	1924	Dračevac	Fažana	“	“	TUŠ Poreč, 1943.
59	Skutari Zdenka	1926	Doboj	Krnica	“	“	G 5 ŠB i Cetinje, PT ŠB, 1945/46
60	Stembergar Petar	1922	Rijeka	Valtura	“	U	UŠ OS, 1941.
61	Šarić Ante	1917	Pomer	Rakalj	“	PU	G 4, K 5 Moslavina i Vojvodina
62	Šeparović Marija	1925	Šibenik	Mali Vareski	“	“	G 4 ŠB, PT ŠB, 1945/46
63	Škifić Lovre	1906	Ližnjan	Butkovići		PU	TUŠ, K Brioni
64	Tabain Smiljana	1924	Blato, Korčula	Muntić	“	“	UŠ ZG, 1943.
65	Tijan Tina	1926		Kavran	“	“	TA 2, K 2, Opatija
66	Udovičić Lidija	1923	Osijek	Medulin	H	PU	RG, K 5
67	Vodinić Ljudmila	1912	Ližnjan	Ližnjan	“	“	TUŠ PU
68	Vojnić Nada			Gajana	“	PU	GrŠ 4, K 2, Opatija
69	Zidarić Ante	1906	Pižan	Barban	“	“	UŠ Kastav, 1925.
70	Žerjav Ljudevit	1913	Brezovica	Marčana	SI	U	TUŠ Trst, 1933.
71	Žmak Ante	1873	Lanišće	Medulin	H	U	UŠ KP. 1891.

Tablica 12. Podaci o učiteljima u kotaru Vodnjan prema stanju 1. listopada 1945.⁵⁸

⁵⁸ Izvor isti.

Značenje kratica. Narodnost: H = Hrvat, Sr = Srbin, Sl = Slovenac; Zvanje: U = učitelj, PU = pomoćni učitelj; Stručna sprema: G = gimnazija, KG = klasična gimnazija, RG = realna gimnazija, GrŠ = građanska škola, UŠ = učiteljska škola, SUŠ = stručna učiteljska škola, ŽSUŠ = ženska stručna učiteljska škola, TA = trgovačka akademija, OŠ = osnovna škola, OBŠ = obrtnička škola, TOŠ = talijanska osnovna škola, TUŠ = talijanska učiteljska škola, TAV = talijanska stručna škola, TTŠ = talijanska tehnička škola, UI = učiteljski ispit, PT = pedagoški tečaj, K = kurs; Mjesto: ČK = Čakovec, DU = Dubrovnik, GS = Gospić, KA = Karlovac, KŽ = Križevci, MA = Makarska, NS = Novi Sad, PU = Pula, SA = Sarajevo, SU = Subotica, ŠB = Šibenik, VK = Vinkovci, VŽ = Varaždin, ZD = Zadar, ZG = Zagreb. Brojevi uz vrstu škole označavaju broj završenih razreda, one kraj oznake kursa označavaju dužinu trajanja kursa u mjesecima. Brojevi koji uza se imaju slovo 'd' označavaju dužinu trajanja kursa u danima. Nazivi mjesta uz oznaku 'K' (kursa) označavaju mjesto održavanja kursa. Npr. Brajković Viktorija, H; PU, TOŠ, K 25d, Orič, po narodnosti je Hrvatica, zaposlena kao pomoćna učiteljica, završila je talijansku osnovnu školu i kurs (učiteljski tečaj) u Oriču u trajanju od 25 dana. Ili: Afrić Danica je završila 3 razreda građanske škole u Rijeci i dvomjesečni učiteljski tečaj u Opatiji.

Na kotaru Poreč radi ukupno 31 škola u kojoj nastavu izvodi 56 učitelja, dok u kotaru Vodnjan na 39 škola radi 71 učitelj. Među porečkim učiteljima 33 su sa završenom učiteljskom školom u Jugoslaviji, 10 s talijanskom učiteljskom školom i tečajem na Brijunima te 13 tečajaca iz Čabra i Opatije. Istovremeno su u Vodnjanu 23 učitelja s učiteljskom školom u Jugoslaviji, 14 s talijanskom učiteljskom školom, 7 sa završenim jednogodišnjim pedagoškim kursom, 22 tečajca iz Oriča, Balobana, Opatije, Delnica, Čabra, te 5 ostalih.⁵⁹

Struktura nastavnog osoblja u porečkom kotaru mnogo je povoljnija nego u kotaru Vodnjan. Od 49 učitelja čiji su podaci poznati, 27 ih je završilo hrvatsku učiteljsku školu, odnosno gimnaziju i položilo učiteljski ispit (Zagreb, Dubrovnik, Sarajevo, Karlovac, Osijek, Križevci, Gospić, Šibenik, Varaždin, Čakovec, Pazin), 5 ih je završilo talijansku učiteljsku školu (u Poreču, Puli i Zadru) dok je 15 pomoćnih učitelja s učiteljskim kursom u trajanju od 1 do 3 mjeseca (Opatija, Čabar).

⁵⁹ DAP, Oblasni, kut. 433.

Školski centar			Učenici				Broj učionica	Prezime i ime učitelja
			Obveznici		Polaznici			
			Hrvatski	Talijanski	Hrvatski	Talijanski		
Kotar: Cres	Referenti: Lučić Nikola							
Belej ⁶⁰	H		50		42		1	Blažević Franjo
Beli	H		85		81		2	Koljevina Ivan, Bratonja Darinka, (P) ⁶¹
Cres	Mješ.		40	163	40	160	14	H - Lučić Marija, Blečić Ante, Filimir Ana T - Donvio Piero, Zadro Antonetta, Craglietto Anna, Cella Pierina, Kinkela Mira, Janetta Maria, Tintor Caterina, Zadro Elena, Zadro Seviani Giuseppina
Dragozići	H		65		51		2	Šverko Dragica P
Ivanje	H		35		0		1	?
Loznati	H		14		14		1	Matušić Marija P
Lubenice	H		35		31		1	Mihalić Marija P
Martinščica	H		81		66		2	Kovačić Kata
Merag	H		24		23		1	Lučić Ivan P
Orlec	H		44		36		1	Žic Hermina P
Pernat	H		32		29		1	Fabac Zora P
Podol	H		10		0		1	Ambulantna škola sa školom u Loznatima
Predošćica	H		14		7		1	Ambulantna s Ustrinama
Štivan	H		55		52		1	Burić Ružica P
Ustrine	H		14		15		1	Ambulatna s Predošćicom ⁶²
Valun	H		23		19		1	Kaić Lovorka P
Vrana	H		16		15		1	Vajentić Marija
UKUPNO			637	163	521	160	33	

⁶⁰ Slovom "H" označene su hrvatske, slovom "T" talijanske, izrazom "mješ." označene su mješovite škole, shvaćene ovdje kao mješovite u nacionalnom smislu umjesto uobičajene podjele na muške, ženske i mješovite. Kod pisanja talijanskih imena moguće su greške. Naime, iz korištene arhivske građe za gornji pregled vidljivo je da je upis vršila osoba koja nije (ili nije dovoljno) poznavala talijanski jezik pa su u najvećem broju slučajeva imena pisana hrvatskom grafijom fonetski. To se posebno odnosi na prezimena slavenskog podrijetla, osobito kod onih kod kojih je vidljivo da je riječ o tek nedavno promijenjenom prezimenu. Posebno je sporno pisanje udvojenih suglasnika.

⁶¹ Slovom "P" označeni su pomoćni učitelji, u pravilu učitelji sa završenim učiteljskim kursom, a bez prethodne pedagoške naobrazbe.

⁶² Ime učitelja ili učiteljice nismo uspjeli utvrditi.

Kotar: Pazin	Referent: Ružić Anastazija						
Batlug	H		106		87		1 Srdoč Anka
Bazgalji	H		12		12		1 Bačić Dušanka
Beram	H		70		63		2 Stranić Ruža
Boljun	H		32		32		1 Dagostin Darinka
Boljunsko Polje	H		92		92		2 Demarin Marija P
Borut	H		61		61		1 Škrinjar Zora
Brajkovići	H		73		73		1 Ravnić Anica P
Brtoši	H		38		38		1 Blašković Nada P
Butoniga	H		40		39		1 ?
Cerovlje	H		95		95		1 Hvala Vladimir, Hvala Paula
Črišnjeвица	H		54		51		1 Filipović Veronika
Dol	H		65		63		1 Rubeša Klara P
Dolenja Vas	H		51		51		1 Miholjević Ivo
Gologorica	H		76		70		1 Mihelčić Velimir
Gračišće	H		141		141		1 Jelušić Mira, Cvetan Marica P
Gradinje	H		46		42		1 Šerbedžija Zvonko
Grdoselo	H		30		29		1 Popovački Josip
Grimalda	H		64		64		1 Barišić Gabrijela P
Gromnik	H		38		32		1 Črnjan Božo
Kostrčani	H		100		0		0 ?
Heki	H		86		77		2 Prašel Anđelka
Jakovici	H		96		92		2 Šuran Branka P
Ježenj	H		36		36		1 Giansberg Patrizia
Kašćerga	H		89		85		1 Hrepak Otilija, Rubeša Vilim, P
Katun	H		63		61		1 Gojtanić Marija, P
Kmačići	H		41		41		1 Drašić Marija P
Krbune	H		43		40		1 Defrančeski Ljubica P
Kringa	H		119		119		1 Stošić Marija
Kršikla	H		55		50		1 Šverko Marija P
Kukurini	H		46		44		1 Kalčić Bosiljka P
Lindar	H		91		88		1 Ujčić Ante, Marjančić Elizabeta
Lupoglav	H		85		85		2 Mikac Jelka
Merleti	H		73		73		1 Bačić Sabina
Montovani	H		40		0		0 ?

Muntrilj	H		51		55		1	Cerovac Milena P
Novaki	H		101		96		1	Jelušić Marija, Jelušić Olga
Orić	H		78		76		1	Jeromela Aleksandar
Pagubice	H		38		38		1	Rubeša Mira P
Paz	H		74		74		2	Kačić Anka
Pazin	Mješ.		132	118	132	116	4	H - Puović Linda, Romer Vanda, Stilinović Marijan T - Milošević Antonio, Sterpin Sidonia, Bartoli Dorotea, Fiorenzo Rita
Pižan	H		140		140		3	Kuharić Ruža, Gajšek Ružica P
Radetići	H		55		55		1	Zoričić Ružica
Semići	H		70		70		1	Kukurin Milica
Stari Pazin	H		76		76		2	Sorić Štefanija
Sv. Katarina	H		158		122		1	Gut Štefanija, Rumac Marija P
Sv. Petar u Šumi	H		198		176		4	Krajcar Josip, Juranić Marija
Šušnjevica	H		130		90		2	Baner Katarina, Bjelotanić Sofija
Tinjan	H		87		87		2	Šuran Josip
Traba	H		41		41		1	Zvonarević Mato
Trviž	H		91		91		1	Prodan Veronika
Tupljak	H		58		58		1	Aničić Zdenka
Ukotići	H		43		43		1	Radović Josip P
Zabrežani	H		93		93		1	Mohorovičić Valerija P
Zajci	H		99		81		1	Kinkela Zdenka P
UKUPNO			4060	118	3720	116	69	
Kotar: Buzet	Referent: Triva Svetozar, referent za nar. prosvjetu Turković Vladimir							
Brda	H		47	0	47	0	1	Ekštajn Mirko
Brest pod Učkom	H		34	0	0	0	0	?
Brest pod Žbevnicom	H		39	0	35	0	1	Cuculić Milena P
Brgudac	H		74	0	0	0	0	Djeca su bila u dječjem domu
Buzet	Mješ.		145	50	190	45	6	H - Sirotić Josip, Pužar Ljerka, Sirotić Zlata, Vivoda Jelisava T - Corazza Giosef, Corazza Lucia
Cunj	H		25	0	25	0	1	Hamža Elizabeta
Dane	H		53	0	0	0	1	Selo popaljeno, teški uvjeti
Draguč	H		113	0	105	0	2	Bešić Milka, Testen Gabriela
Hum	Mješ.		72	30	40	36	4	H - Meden Ljubomir T - Lavizzati Emma
Jelovice	H		47	0	47	0	1	Cuculić Ruža P

Kotle	H		36	0	32	0	1	Šeparac Marija, drži nastavu u obje škol
Blatna Vas	H		32	0	32	0	1	
Kurelići	H		48	0	0	0	1	Škola se obnavlja
Lanišće	H		171	0	190	0	3	Turković Vladimir, Vukres Ivana, Gaberšnik Dragica P
Mrčenigla	H		80	0	63	0	1	Mejak Marija P
Prapoće	H		40	0	37	0	1	Ožeg Štefanija
Prodani	H		55	0	49	0	1	Filjak Anastazija
Račice	H		71	0	71	0	1	Furlanić Milena P
Račički Brijeg	H		70	0	70	0	1	Ožbolt Ivanka P
Račja Vas	H		55	0	0	0	1	Škola se obnavlja, treba zaposliti 1 učitelja
Roč	Mješ.		115	19	109	19	4	H - Tomac Josipa, Saršon Rudolf P T - Ferneglia Aldo
Ročko Polje	H		55	0	55	0	2	Boštjančić Franja P
Salež	H		53	0	53	0	1	Cerovac Milan P
Sv. Donat	H		59	0	44	0	1	Nošak Zlata
Slum	H		27	0	27	0	1	Balić Marija
Sovinjak	Mješ.		57	25	57	25	2	H - Krišković Vladimira T - Corazza Fedor
Škujari	H		47	0	47	0	1	Bregović Julijana
Štrped	H		56	0	56	0	1	Burec Ljubica
Veli Mlun	H		54	0	54	0	1	Duhač Marija
Vodice	H		78	0	75	0	1	Ribarić Miloš
Vrh	H		98	0	95	0	1	Katičić Štefica (treba još 1 učitelj)
Trstenik	H		63	0	0	0	0	Treba 1 učitelj. Popravlja se zgrada
UKUPNO			2069	124	1705	125	45	
Kotar: Labin		Referent: za hrvatske škole Roše Magdalena, ref. za nar. prosvjetu Vlah Stanko učitelj u Čepiću, za talijanske škole Macilio Giovanni						
Blaškovići	H		47	0	30	0	1	Marinac Lucijan P
Brļjevići	H		40	0	36	0	1	Mirt Vera
Brgud	H		82	0	61	0	2	Kalaj Zlata (nedostaje 1 učitelj)
Čepić	H		136	0	127	0	3	Vlah Stanko, Kovač Danica P
Fučki-Šumber	H		113	0	113	0	2	Potočnjak Anka, Sušanj Josip P
Koromačno	H		87	0	54	0	1	Laginja Milojka P
Kožljak	H		67	0	54	0	1	Taglić Hermina
Kranjci	H		69	0	51	0	1	Kontić Marcel
Kršan	H		71	0	61	0	1	Vukušić Milan P
Kunj	H		51	0	47	0	1	Vinceković Mira

Labin	Mješ.		179	97	188	97	5	H - Kostelnik Janko, Stošić Julka, Palčok Veselka, Mučalo Danica T - Cataro Elena, Masillio Giovanni, Braidotti Maria, Boban Giorgio, Colombis Roseto, Valdini Maria, Braidotti Ottoni Giorgina
Lazarići	H		76	0	70	0	1	Kinkela Milena P
Letajci	H		58	0	49	0	1	Mesarov Doroteja
Marići	H		82	0	80	0	2	Fuček Andrija
Podlabin	Mješ.		198	92	188	82	5	H - Herceg Zlata, Herak Miladina, Crnobori Anton T - Labignan Anita, Ongaro Romano, Scira Terro Veneranda
Plomin	Mješ.		51	97	49	97	2	H - Carl Roža, T - Poldrugo Libera, Grizani Pietro, Grizan Zuccoli Giovanna
Rabac ⁶³		T	0	40	0	35	1	Basilisco Antonetta
Radovići	H		56	0	55	0	1	Perković Marija P
Raša	Mješ.		206	180	173	180	10	H - Žek Josip, Litrić Zlata, Hitrec Štefanija, Bačac Danica T - Peratti Galzi Maria, Macillis Anita, Luciani Catarina, Forlani Giana
Ripenda	H		90	0	88	0	2	Marčelja Albert P, Marčelja Biserka
Ružići	H		80	0	77	0	1	Kršanac Mira P
Salakovci	H		64	0	45	0	2	Cerovac Antun P
Santalezi	H		75	0	75	0	1	Srdoč Smilja P
Skvaranska	H		52	0	36	0	1	Mišljenović Branka P
Strmac	H		60	0	60	0	1	Mirt Ivana
Sv. Bartol	H		76	0	73	0	1	Goić Franjka
Sv. Lovreč	H		101	0	94	0	2	Hudoklin Ljerka, Peruč Marija P
Sv. Marina	H		52	0	39	0	1	Potnik Marija
Sv. Martin	H		139	0	121	0	3	Erb Katica, Pauletić Edo
Sv. Nedjelja	H		125	0	116	0	3	Vidović Maksimilijan, Cvečić Ida
Trgetari	H		70	0	70	0	2	Janković Ljubica
Veli Golji	H		99	0	94	0	1	Kukuljica Branko
Vinež	H		155	0	151	0	2	Dubrović Slavko, Brajković Elvira P
Zagorje	H		29	0	22	0	1	Kinkela Anka
Glušići	H		30	0	0	0	0	?
UKUPNO			2966	506	2647	491	66	

⁶³ Škola u Rapcu zoran je primjer asimilacijskog djelovanja nekadašnjih škola Lege Nazionale koja je školu otvorila 1900. godine.

Kotar: Buje	Referent: za hrvatske škole: Perić Pero; za nar. prosvjetu Milinović Zdenka za talijanske škole: Fusilli Zuane							
Antenal		T	0	35	0	35	1	Michatovich Talia
Babići	Mješ.		91	51	84	45	4	H - Radović Štefanija (treba još 1 učitelj) T - Radin Carmela, Babić Meka Marija
Brdo		T	0	52	0	29	1	Fermo Corso Francesca
Buje		T	0	255	0	242	8	De Boni Zigfrido, Epifani Crosta Maria, Bartolini Giovanni, Fronte Concetta, De Boni Renato, Colombo Giuseppe, Del Giudice Anna, Perusini Guido
Brtonigla		T	0	162	0	150	5	Zapadar Antonio, Serra Pauluzzi Karmela, Catunar Mafalda, Senso Tomizza Marija, Matica Korrina, Corte Eliana
Bužinija	H		50	0	42	0	1	Burić Ivan
Dajla fratarska privatna		T	0	72	0	79	2	Ligatti Maria, Bacci Anina (plaćaju fratri)
Fiorini		T	0	47	0	41	2	Rodilo Marija
Gamboci	H		40	0	35	0	1	Gržinić Karlo
Grožnjan		T	0	58	0	57	2	Fusilli Nives, Rovis Lea
Juricani	Mješ.		38	56	37	64	4	H - Banko Antun, T - Coslovich Gina
Kaštel	H		158	20	162	0	2	Munić Kazimir, Munić Jagoda, Franko Jagoda P
Kmeti	H		103	0	79	0	2	Debeljuh Ana, Grbac Miljenka
Kostajnica		T	0	45	0	40	2	Viti Carmela
Krasica	H		76	12	74	0	2	Jakac Ljerka, Eleršić Marija
Kras Završje	H		45	5	28	0	1	Sirotić Miljenko P
Kršete	H		32	17	48	0	2	Perković Ivan
Kučibreg	H		29	0	29	0	1	Sirotić Ivan P
Lozari	H		25	0	25	0	1	Brozović Zlatica
Martinčići	H		38	0	38	0	1	Rušnjak Miro P
Marušići		T	0	76	0	68	1	Sain Redenta, Lonzari Renato
Merišće		T	0	64	0	58	1	Tonetti Bruna
Medegija	H		65	0	65	0	2	Kozmina Olga
Monteneto		T	0	91	0	91	2	Jacomo Francesco
Murina	H		60	0	60	0	1	Karner Ruža P
Momjan		T	10	97	0	85	2	Gianella Lia, Ceglian Antonietta
Nova Vas	Mješ.		42	43	35	43	2	H - Nefat Ivan T - Sidrovich Antonio
Oskoruš		T	23	36	0	44	1	Muscardin Isacco (treba 1 hrvatski učitelj)

Petrovija		T	0	73	0	73	3	Usco Daniela, Giustolisi Di Marco Lucia
Picudo	H		35	0	25	0	1	Sušanj Josip P
Radini		t	0	30	0	28	1	Benasi Livia
Savudrija	H		80	0	80	0	3	Dječji dom; Srdoč Josip
Sv. Ivan	H		35	0	35	0	1	Plavšić Ivanka
Šterna	H		115	0	115	0	2	Kopitar Petar, Štiglić Aleksandra P
Piemonte		T	0	86	0	86	1	Benelli Roberta
Poropati	H		30	0	0	0	0	Predviđa se otvoriti
Triban		T	0	43	0	43	1	Crevatin Giovanni
Novigrad		T	0	335	0	322	7	Mikatović Martino, Radin Guido, Mikatović Ljiljana, Canziani Mariano, Dongetti Jolanda
Umag		T	0	290	0	270	6	Divari Tulio, Zuliani Raspo Luciana, Grasi Lucia, Cociani Livia, Urani Guido
Valica	H		20	0	15	0	1	Iveša Ivan
Završje Brda	H		35	0	33	0	1	Radoš Tina
Kuberton	H		32	0	29	0	1	Rafačić Aleksandar ⁶⁴
UKUPNO			1307	2151	1173	1993	86	
Kotar: Motovun	Referent - za hrvatske škole: Mandić Branko za talijanske škole: ?							
Brkač		Mješ.	29	59	28	59	2	H - Razmilić Nada T - Diviak Otavia
Gradinje	H		50	0	50	0	2	Fabeta Mihovil
Kaldir	H		134	0	90	0	3	Jelušić Hedviga, Marušić Zorka P
Karojba	H		117	0	106	0	1	Frlan Mira P
Livade	H		134	0	90	0	2	Jelušić Ljubica, Vlah Ana (namjestiti još 1 učitelja)
Livaki	H		19	0	0	0	1	(namjestiti 1 učitelja)
Motovun		T	0	116	0	116	2	Pavesi Angia, Vitali Redenta, Benvegna Pasqua
Novaki	H		98	0	77	0	1	Žgur Anka P
Oprtalj		T	9	51	0	55	4	Bonifacio Pia, Franceschini Vittorio
Pahovići	H		59	0	51	0	1	Širola Josipa
Sv. Bartol	H		80	0	66	0	2	Karabaić Nedjeljka
Sv. Lucija	H		70	0	54	0	1	Polonijo Anica
Škropeti	H		67	0	57	0	1	Švigir Branka

⁶⁴ Na ovom mjestu u izvorniku stoji: "Za Buje treba predvidjeti oko 15 učitelja po mogućnosti članova K i muzikalnih ljudi koji imaju smisla za vanškolski rad, čime bi kod naroda mnogo dobili. Po mogućnosti da znaju talijanski jezik."

Šorgi	H		46	0	40	0	1	Šverko Slavica
Švikarija	H		75	0	72	0	1	Štifanić Danica P, Glavić Zorka P
Zamask	H		40	0	40	0	1	Krajša Šime
Zamaski Dol	H		41	0	39	0	1	Šverko Marija P
Zrenje	Mješ.		51	51	45	46	1	H - Lazarić Josip, T - Stefani Giorgina
UKUPNO			1119	277	905	276	28	
Kotar: Lošinj	Referent: za hrvatske škole: Kirin Viktor za talijanske škole: Antončić Pietro (za kotar Lošinj i Cres)							
Ćunski	H		32	8	28	0	2	Rade Dinka
Lošinj Mali	Mješ.		71	165	67	165	10	H - Kirin Zlata, Milinović Zdenka, Kozulić Marija T - Zukeri Nikoleta, Delistović Ema, Haglič Nikolo, Antončić Pietro, Morin Katarina, Picini Iva, Minter Maria
Lošinj Veli	Mješ.		33	61	33	61	3	H - Kinkela Mira, Budimir Ivan T - Furlani Vera, Furlani Valentino
Nerezine	Mješ.		30	65	30	65	3	H - Herenda Petar T - Katić Končeta, Tarabocchia Dora
Osor		T	4	36	0	36	5	Tomasini Nigra
Punta Križa	H		30	0	29	0	1	Spinčić Hedvig
Srakane	H		28	14	0	0	0	treba učitelj
Susak	H		283	0	189	0	6	Tadić Amalija, Lovrić Dragica, Sorčić Rita, Svarčić Elvira
Sv. Jakov	H		19	7	15	0	2	Kamalić Marija
Ilovik	H		28	0	24	0	2	Radoslović Ivan ⁶⁵
Unije	H		43	20	38	0	2	Defrančeski Milan
UKUPNO			601	376	453	327	36	
Kotar: Poreč	Referent: za hrvatske škole: Mladinić Franjo za talijanske škole: Boico Gastone							
Bačva	H		63	0	61	0	1	Mulac Milivoj P
Baderna	H		109	0	101	0	2	Tomljenović Olga, Srdoč Danica P
Bajkini	H		37	0	46	0	2	Lorencin Armida
Brig	H		30	0	30	0	1	Šum Vera
Cvitani	H		104	0	109	0	2	Cvitić Adela, Kirac Marija P
Črvar	H		29	0	20	0	1	Lukež Antica
Dračevac	H		97	0	77	0	1	Kučan Darinka
Ferenci	H		101	0	89	0	1	Butković Ema, Milčić Ivana
Flengi	H		35	0	0	0	0	(treba 1 učitelj)

⁶⁵ Riječ je o učitelju s Ilovika čija je škola u vrijeme pogroma hrvatskih škola posljednja zatvorena, a Radoslović interniran.

Funtana ⁶⁶	Mješ.		54	44	54	41	5	H - Janko Bernardica T - Laurini Burri Maria, Lodillo Giovanni
Fuškulin	H		65	0	65	0	2	Brumen Marija, Topličan Katica
Gradina	H		93	0	70	0	2	Šraj Josip, Jelušić Miroslav P
Kaštelir	H		152	11	145	0	2	Ružić Antica, Vancaš Kata, Žigulić Marija P
Krunčići	H		60	0	60	0	1	Bubić Anica
Labinci ⁶⁷	Mješ.		41	63	43	56	4	H - Sergio Ljubomir T - Damiani Antonia, Damiani Luigi
Lašići Vrh	H		31	0	37	0	1	Križanac Josip P
Maj	Mješ.		52	16	38	17	2	H - Žerjal Sofija P T - Chersina Loreta
Mugeba	H		34	0	34	0	1	Bašić Ljubica
Nova Vas	H		158	0	132	0	3	Didović Anica, Zidarić Marija
Orbani	H		35	0	43	0	1	Nikolačić Marija
Poreč		T	0	299	0	274	10	De Manzolini Silvio, Cerlenco Marco, Vitali Apollonia, David Carlo, Boico Gastone, Clama Sabina, Chiarandini Rosa, Burić Assunta Fuliera, Cuzzi Romana, Bresiani Maria, Caluzzi Privileggi Gemma, Devescovi Vittoria, Bronzin Margherita, Braiuca Giuseppina, Libutti Giovanna, Privileggi Arguina, Maule Giuseppe
Rapavel	H		72	0	72	0	1	Kramar Marija
Selina	H		88	0	90	0	1	Bušić Ivanka, Maković Celestina
Sv. Lovreč	Mješ.		134	31	132	31	2	H - Jagarinac Ana, Milevoj Marija T - Zonta Maria
Tar	Mješ.		130	54	103	66	5	H - Kavrečić Ivan, Kavrečić Margarita T - Vernier Antoneta
Vabriga	H		73	0	61	0	2	Sekulić Zlata, Kučić Marija P
Višnjani	Mješ.		68	102	72	207	8	H - Gregurović Vjekoslava, Erslan Mato T - David Elena, Rabar Maria, Lomastro Antonio, Posi Neri Elena, Mengaziol Elizabeta, Olivieri Maria
Vižinada		T	0	152	0	152	5	Soprani Catarina, Maraston Maria, Sclavone Letizia, Valenti Giovanna, Benedetti Emma
Vošteni	H		36	0	36	0	1	Grabarić Anka
Vranići	H		93	0	73	0	2	Mileta Jugo, Mileta Vilma

⁶⁶ Primjer pogubnog djelovanja principa "lingua d'uso" u određivanju nacionalne pripadnosti: potpuno hrvatsko selo naseljeno Hrvatima, uz nešto Crnogoraca i Albanaca, 1880. godine principom "uporabnog jezika" u jednom je danu pretvoreno u talijansko. Vidi bilješku 2.

⁶⁷ Primjer hrvatskog sela u kojem se misa držala na staroslavenskom do polovine 19. stoljeća, a od 1892. godine i djelovanja novotvorene škole Lege Nazionale i njezinog učitelja Francesca Facina selo se postupno počelo talijanizirati.

Vrsar			50	183	35	148	5	H - Golik Rozika T - Pesaro Pietro, Pesaro Maria, Tesaris Anna, Fogar Ada, Misardüs Vidussi Eleonida, Cervai Diomira
Varvari	H		112	0	98	0	2	Mladinić Smiljana, Udovičić Narčiso
Žbandaj	H		107	0	84	0	3	Antolić Mila, Đekić Karolina
Žudetići	H		35	0	28	0	1	Stanić Đorđe P
UKUPNO			2378	955	2138	992	83	
Kotar: Kanfanar	Referent: Čop Milivoj							
Barat	H		109		109		2	Kovač Albina
Bokordići	H		59		59		2	Kovačić Marcela P
Čabrunići	H		69		66		1	Harapić (?) Darinka
Golaš	H		46		46		1	Fedel Marija
Grizili	H		45		45		1	Stanić Zlata P
Kanfanar	H		200		186		3	Ormuž Dragica, Fabeta Milena P, Bertetić Olga P
Krančići	H		54		51		1	Brusić Marija
Križanci	H		125		120		1	Peršić Božo
Krmed	H		65		66		1	Velan Franka
Modrušani	H		115		98		1	Martinković Nada, Tenčić Albina P
Okreti	H		38		50		1	Kružila Milka P
Režanci	H		76		76		1	Čop Ana
Rudani	H		52		52		1	Šergo Vera P
Smoljanci	H		63		63		1	Rukavina Jelka
Sošići	H		92		92		2	Metzger Zora
Štokovci	H		71		71		2	Grbin Slava
Sv. Ivanac	H		84		80		1	Rakić Ivan P
Sv. Matej	H		135		135		1	Cukun Lidija P
Svetvinčent		Mješ.	130	20	130	22	1	H - Celegin Budislav P, Celegin Vinka T - Barticci Bruna
Žminj	H		233		233		3	Staver Josip, Peruško Meri P, Ivančić Nerina P
Margani	H		89		89		2	Meliš Olga
UKUPNO:			1950	20	1917	22	30	

Kotar: Rovinj		Referent: Poduje Vicenzo						
Rovinj		T		792		788	20	Rocco Marcheti Mira, Benedeti Giulio, Giansantelli Elio, Risner Giovanni, Pedichio Lorenzo, Poduje Carmen, Pauleti Ilario, Giansantelli Angelini Egle, De Angelini Ifigenia, Biondi Domenico, Risner Mugia Amelia, Vitusi Stopani Antonia, Poduje Vicenzo, Divusi Domenico, Chesina Eufemia, Grasepa Sretini Anoaneta, Curto Santin Romana, Bronzin Ferucio, Benussi Domenica, Bulesi Giuseppe, Maluza Borme Elisa, Maluza Francesco, Franton Massorato Anna, Bulesi Bazzara Rita, Segala Serafino, Lorenzeto Brusin Francesco, Bicelli Giovanna, Segala Mario, Pinella Rizzi Flora, Meriggioli Lorenzeto Maria, Bodi Romilda, Meriggioli Pietro
Rovinjско Selo	H		83		83		4	Šoštarić Anka, Margetić Adela
Rovinj-Štanga	H		79		87		1	Vivoda Ciril, Sirotić Ljubomir
Mondelako	H		70		63		1	Berger Vilma
Španidigo	H		83		83		1	Došen Anka ⁶⁸
UKUPNO			315	792	316	788	27	

Tablica 13. Podaci o školama, djeci i učiteljima u Istri 1945. ⁶⁹

Kad je riječ o samom školstvu, upada u oči da je prisutan nerazmjer broja učenika i učitelja u pojedinom nacionalnom korpusu. Od ukupno 249 škola u Istri, ne računajući Pulu s okolicom koja je ostala u sastavu zone A, hrvatskih je čak 197, a talijanskih 26 koliko je i mješovitih, hrvatsko-talijanskih.⁷⁰ Otvaranje hrvatskih škola i u manjim mjestima uvjetovano je ne samo orijentacijom hrvatskih i jugoslavenskih političkih snaga ka otvaranju škola u svakom pa i malom mjestu, već prvenstveno željama tih istih malih mjesta za svojom, hrvatskom školom koja im je bila uskraćena više od četvrt stoljeća, a u mnogim mjestima je otvorena po prvi put u povijesti. Cilj političkih vlasti bio je ući školskim sustavom i u najmanje naselje i približiti jezik stanovništvu sela koje, sad već u drugoj generaciji izloženo nasilnoj asimilaciji, sve teže uspijeva očuvati vlastitu samobitnost. Stoga je broj hrvatskih škola velik, a bio bi i veći da je bilo moguće osigurati veći broj učitelja. Toga su itekako bile svjesne tadašnje školske vlasti, pa su u arhivskim materijalima korištenim za gornje Tablice vrlo česte primjedbe “namjestiti

⁶⁸ Anka Došen, kasnije Došen-Dobud, 70-ih godina najprije profesorica, a potom i dekanica Pedagoške akademije u Puli, preteče današnjeg Filozofskog fakulteta.

⁶⁹ HŠM, P 4316/IV

⁷⁰ Ove mješovite hrvatsko-talijanske škole nemaju ništa zajedničkog s nekadašnjim mješovitim austrijskim utrakvističnim školama (vidi ranije). To su bile potpuno samostalne ustanove hrvatske, odnosno talijanske, tek su dijelile zajednički prostor, a ponegdje i zajednički organizacijski ustroj.

1 učitelja”. No želje i potrebe su bile jedno, a stvarnost drugo. Činjenica je da u 249 hrvatskih škola djeluje tek 381 učitelj. Među njima je čak 85 (29%) tzv. pomoćnih, osoba ne starijih od 18-19 godina, koji su svoje krnje opće i posebno pedagoško obrazovanje stekli na nekom od ranije navedenih učiteljskih kurseva u trajanju od 15-ak dana do najviše 3 mjeseca. Usporediti ovo stanje sa stanjem na talijanskim školama nije moguće, jer su talijanski učitelji i brojem i obrazovanjem daleko nadmašivali velik broj kursista na hrvatskim školama. Svi su oni bili pedagoški obrazovani završivši redovne učiteljske škole u Trstu, Zadru, Poreču ili Puli, a kako se osim tek djelomično izmijenjenih nastavnih sadržaja u 2-3 predmeta ništa značajnijeg nije izmijenilo, ovi su učitelji ustvari nastavili raniji rad, premda su okolnosti bile znatno drugačije. Primjetno je, nadalje, da među talijanskim učiteljima nema kategorije pomoćnih učitelja.

Stoga nije čudno da je u hrvatskim školama učitelj u razredu imao prosječno 41 učenika, u brojnim slučajevima i preko stotinu. Drastični su slučajevi škole u Sv. Mateju na Kanfanarštini sa 135 učenika i pomoćnom učiteljicom Lidijom Cukon, u Križancima, također na Kafanarštini, sa 120 učenika i učiteljem Božom Peršićem, odnosno u Kringi sa 119 učenika i učiteljicom Marijom Stošić, u Karojbi sa 106 učenika i pomoćnom učiteljicom Mirom Frlan, u Zabrežanima (93), Jakovicima (92), Trvižu (91). Vjerojatno je najdrastičnije stanje bilo u školi u Kašteliru na Poreštini gdje, prema sačuvanom dnevniku rada, na početku školske godine učiteljica Katja Vancaš radi s 209 učenika. Istine radi, treba reći da je i u nekoliko talijanskih škola bio problem s nedostatkom učitelja (Monteneto 91 učenik, Piemonte-Završje 86), ali to su bile iznimke. Većina je talijanskih škola radilo u, za poslijeratno vrijeme, vrlo dobrim kadrovskim uvjetima, pa je u njima mogla biti organizirana predmetna nastava: u Poreču je s 274 učenika radilo 17 učitelja (16 učenika na 1 učitelja), u Cresu je 160 učenika i 9 učitelja (18), u Malom Lošinju 165 učenika i 7 učitelja (23), u Vrsaru sa 148 učenika radi 6 učitelja (24) itd.

Materijalne prilike hrvatskog školstva su više nego teške. Veći dio školskih zgrada je popaljen, pa je nastava održavana ili u takvim objektima ili iznajmljenim seoskim kućama koje su mogle bar donekle zamijeniti učionicu. Stoga nije čudo da su učionice prenatrpale. Posebno se to odnosi na hrvatske škole. U Istri je na raspolaganju u svim školama ukupno 476 učionica bez obzira na tehničko stanje pojedinih. Od toga njih 115 koriste talijanske i novootvorene hrvatske škole u gradovima, dok 69 učionica u gradovima i trgovištima, odnosno 27 u selima koriste isključivo talijanske škole.

Isključivo hrvatskim školama na raspolaganju je bila većina seoskih učionica, njih 175, budući da je u selima otvoreno tek 16 talijanskih škola s ukupno 27 učionica, dok su 115 učionica koristile talijanske i novotvorene hrvatske škole u gradovima. Iz svega je lako zaključiti da su prostorni uvjeti u hrvatske i talijanske škole teški, ali da su oni u hrvatskim školama nemjerljivi s onim kod talijanskih. Stoga će biti redovna praksa da će mladi, tek s tečaja pristigli pomoćni učitelj biti primoran raditi s velikim brojem učenika u dvije smjene kako bi uopće stali u postojeću učionicu. Drastični su slučajevi u selima Motovunski Novaki, Veli Golji, Sv. Katarina, Karojba, gdje je u školama tek jedan učitelj pa je nastava organizirana u 2 smjene, kako bi primjerice 122 učenika u Sv. Katarini mogla uopće prisustvovati nastavi.

Gornja preglednica, koja daje pregled svih škola u hrvatskoj Istri, dobro objašnjava prethodno navedeno stanje. Svú težinu personalne situacije naglašava još i činjenica da je u školama od 276 učitelja njih čak 85 pomoćnih (30,8%), redom onih koji su svoja skromna pedagoška znanja stekli na učiteljskim tečajevima u trajanju od 15-ak dana do tri mjeseca, a da prethodno nisu imali nikakve, ne samo pedagoške naobrazbe, već su ponekad na rubu pismenosti.

Materijalna situacija ovih škola, od zgrada do potrebnog inventara i učila, bila je iznimno teška. Od školskih zgrada 50 ih je s oštećenjima većim od 50%. Stoga su mnoge škole radile u privatnim zgradama.⁷¹

Školski je inventar, osim u talijanskim školama, u izuzetno lošem stanju ili ga nema. Tako je npr. u školi u Semićima (Lupoglav) na 70 učenika bilo tek 9 klupa. Slično je stanje bilo i s učilima.

Umjesto zaključka

Ocjenjivati istarsko partizansko školstvo kroz prizmu današnjeg stupnja razvijenosti osnovnog školstva bilo bi potpuno promašeno. Mora se imati na umu da je istarskom Hrvatu njegova škola bila uskraćena punih 20 godina, u nekim selima čak 27. Kroz cijelo to razdoblje, unatoč svim pritiscima i u nemogućim uvjetima, uspio je u dobroj mjeri sačuvati svoju jezičnu i nacionalnu samobitnost. U tome se i sastoji odgovor na pitanje postoji li hrvatska škola u razdoblju fašizma u Istri. Ne, kao institucija ne postoji. Ona je uništena. Ostala je, međutim, obiteljska škola - svaki hrvatski dom, unatoč teroru i represalijama, pretvorio se u školu. Izgubilo se mnogo, ali se uspjelo očuvati osnovno - narodni duh i osjećaj pripadnosti matičnom narodu. Iz fašističkog pepela tijekom rata poput feniksa iznikla je nova hrvatska škola. Radeći u nemogućim uvjetima dala je izvanredne rezultate. Da se jezik nije zaboravio, da je istarski Hrvat održao svoje nacionalno biće unatoč svim represalijama, da je uspio iz pepela uzdići svoju hrvatsku školu svjedoče otvorene srednje škole, a još više brojni kulturni programi u samim školama održani prilikom obilježavanja 2. zasjedanja AVNOJ-a, Dana Republike 29. studenoga 1945. u porečkoj nižoj gimnaziji ili programi pulskih škola tijekom drugog polugodišta školske godine 1945./46. Programi su odreda sastavljeni od djela Nazora, Gervaisa, Balote i drugih. S ogromnim zalaganjem svih, i djece i učitelja, rezultati nisu izostali.

⁷¹ Za iznajmljene privatne zgrade u kojima se održavala nastava, samo za razdoblje srpanj-kolovoz 1945. u kotaru Labin isplaćeno je 45.400 lira. Vidi: DAP, Oblasni, kut. 435, spis 1147/46.

LITERATURA

1. Alberti, M.: *Irredentismo senza romanticismi*, Como 1938.
2. Avancini, A.: *Terre redente e Adriatico*, Milano 1932.
3. Bačić, J.: *Ženska učiteljska škola u Pazinu*, Ljubljana 1916.
4. Barbalić F.: *Narodna borba u Istri od 1870. do 1915. godine*, predgovor Mije Mirkovića, Zagreb 1952.
5. Barbalić, F.: *Vjerska sloboda Hrvata i Slovenca u Istri, Trstu i Gorici*, Zagreb 1931.
6. Barbalić, F.: *Pučke škole u Istri*, Pula 1918.
7. Benussi, B.: *Liturgia slava dell'Istria*, Parenzo 1894.
8. Benussi, B.: *Manuale di geografia, storia e statistica della Regione Giulia (Litorale)*, Trieste 1903.
9. Bonaci-Oberti, G.: *Le terre irredente e nuovi destini d'Italia*, Firenze 1916.
10. Bonghi, R.: *I diritti dell'Italia sulle terre irredente*, Santa Maria C.V. 1917.
11. Bratulić, V.: *Dokumenti o obrani i istrebljenju hrvatskih škola u Istri pod Italijom*, Zagreb 1955.
12. *Cadastre national de l'Istrie d'après le Recensement du 1er Octobre 1945*, Sušak, 1946.
13. Car Emin, V.: *Moje uspomene na Družbu Sv. Ćirila i Metoda*, Zagreb 1953., predgovor Tone Peruška
14. *Chirone, manuale di cultura popolare* (grupa autora), Trento 1936.
15. Coceani, B.: *Milano centrale segreta dell'irredentismo*, Milano 1962.
16. Cottone, C.: *Aritmetica-Geografia-Scienze*, Roma 1940.
17. Cottone, C.: *Storia della scuola in Istria da Augusto a Mussolini*, Capodistria 1938.
18. Crnobori, T.: *O odgojno obrazovnom radu na Poreštini za vrijeme NOB-a i neposredno nakon oslobođenja*, Porečki zbornik 2, Poreč 1985.
19. Crnobori, T.: *Preporod hrvatskog školstva u Istri u NOB*, Zagreb 1963.
20. Crnobori, T.: *Kulturno -prosvjetni rad u Liburniji za vrijeme NOB-a*, *Liburnijske teme* 3/1978.
21. Cukrov, A.: *Moja škola*, Zagreb 1996.
22. Cukrov, A.: *Između obrazovanja i denacionalizacije, Lega Nazionale i njezine škole u Istri*, Pula 2001.
23. Čepo, Z.: *Borba za provođenje odluka AVNOJ-a o Istri nakon 1945*, Pazinski memorijal, 12/1983.
24. Čermelj, L.: *O ljudskom štetju v Trstu 1910.*, *Anali Jadranskog instituta*, sv. 2., str. 10, Zagreb 1958.
25. Demarin, M.: *Hrvatsko školstvo u Istri*, Zagreb 1978.
26. Ferretti, V.: *La scuola nelle terre redente*, Firenze 1921.
27. Franković, D.: *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Zagreb 1958.
28. Galanti, A.: *I diritti storici ed etnici dell'Italia sulle terre irredente*, Roma 1915.
29. Gentile, G.: *La riforma dell'educazione*, Firenze 1935.
30. Grah, I.: *Istarska crkva u ratnom vohoru*, Pazin 1998.
31. Hrženjak, J. (urednik), *Istra i Slovensko primorje*, Beograd 1952.
32. Jakovljević, B.: *Marija Kopitar - vijećnik ZAVNOH-a*, *Pazinski memorijal*, 17/1988.
33. Jakovljević, B.: *Rukopis neobjavljene istarske početnice*, Zbornik za historiju školstva i prosvjete, Zagreb, br. 11/1978.
34. Jakovljević, B.: *Ženska učiteljska škola u Pazinu*, zbornik *Hrvatska gimnazija u Pazinu*, Pazin 1999.

35. Klen, D.: *Talijanska vojna obavještajna služba u bivšoj Julijskoj krajini 1919. godine*, *Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, br. 21/1977.
36. Krizman, M.: *Međunarodni odnosi i problemi oko zapadnih granica i političkog statusa Istre od 1945. do 1947. godine*, Pazinski memorijal, 23-24/1995.
37. Kumar, R.: *Anglo-američka vojna uprava i uloga slavensko-talijanske antifašističke unije (STAU) od 1945.-1947. u Puli*, Pazinski memorijal, 15/1987.
38. *L'irredentismo italiano, una relazione segreta dell'ufficio informazioni ex-austriaco*, Zara 1937.
39. Mihovilović, I.: *Italijanska ekspanzionistička politika prema Istri, Rijeci i Dalmaciji (1945-1953)*, Beograd 1954.
40. Mihovilović, I.: *Talijanska kolonizacija Julijske krajine*, *Anali Jadranskog instituta*, sv. I, JAZU, Zagreb 1956.
41. Pàroli, M. (urednik): *Guida dei servizi scolastici nelle provincie di Trieste, Fiume, Gorizia, Pola, Zara, Trieste* 1934.
42. Parovel, P.: *Izbrisani identitet*, Pazin 1993.
43. Peruško, T.: *Sumraci nad Učkom*, Split 1928.
44. Procacci, G.: *Povijest Talijana*, Zagreb 1996.
45. Radetić, E.: *Istra pod Italijom*, Zagreb 1944. (reprint Pazin 1990.)
46. Roglić, J.: *Le recensement de 1910, ses methodes et son application dans la Marche Julienne*, Sušak 1946.
47. Salvemini, G.: *Mussolini diplomatico*, Bari 1952.
48. Stulli, B.: *Istarsko okružje 1825 - 1860.*, Pazin-Rijeka 1984.
49. Škerk Kosmina, M.: *Učiteljski list, bibliografsko kazalo 1920-1926.*, Ljubljana 1991.
50. Valdevit, G. (urednik): *La crisi di Trieste, maggio-giugno 1945.*, Trieste 1995.
51. Valdevit, G.: *Trieste, la Venezia Giulia e il contesto internazionale negli anni della guerra fredda u Friuli e Venezia Giulia-Storia del '900.*, Gorizia, 1997.
52. Vinci, A. M.: *Il fascismo e la società locale*, u zborniku *Friuli e Venezia Giulia, Storia del '900*, Gorizia, 1997.
53. Vivante, A.: *Irredentismo adriatico*, Trst 1984.
54. Vlahov, D.: *Dokumenti za povijest partizanskog školstva u Istri*, *Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, sv. 24/1981. i 25/1982.

Ante Cukrov, Poreč

(Summary)

CROATIAN SCHOOLS IN ISTRA IN THE PERIOD FROM 1943 TILL 1945

With Italian conquest of Istra after the First WW began a total destruction of Slavic elements in Istra. For a long time it would be irredentist settling with Slavic, especially Croatian spirit of Istra. In order to destroy Croatian spirit the first institutions under attack were churches and schools. After that, in relation to the fascism and racism, a change would appear into Italian form, in the first place change of first and last names of

Slavic population and later also toponyms. Very soon priests and teachers were thrown out of their churches and schools, schools were closed, language forbidden, names changed, cultural heritage irreversible destroyed. Knowing the importance of schools in creating national awareness and in order to accelerate Italianization schools are open in vast areas where there are no basic conditions for their functioning. Istra shall for a long time remain closed into a spiritual camp. Under these circumstances the plan was to erase every trace of Slavic origin in people already in the second generation.

How much was it successful? Some results cannot be denied, but disproportion between imagined and implemented on one hand and realized on the other hand is too big to allow discussion on successful denationalization. Resistance to complete Italianization is big. Despite the harshness and blooded assimilation of Istra the results were very humble. It will best be shown in 1943 when the people's revolution started where Croatian school experienced resurrection instead of annihilation.

Key words: history of education, Italianization, Istria, from 1910 till 1945